

**T.C
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TİYATRO ANASANAT DALI
TİYATRO TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRK TİYATROSUNDA SON 10 YILDA YAZILAN
OYUNLARDAKİ LGBT KARAKTERLERİN QUEER TEORİ İLE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Atlas Karan TUMLUER**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ebru ARACI**

İstanbul – 2021

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TİYATRO ANASANAT DALI
TİYATRO TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRK TİYATROSUNDA SON 10 YILDA YAZILAN OYUNLARDAKİ LGBT
KARAKTERLERİN QUEER TEORİ İLE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Atlas Karan TUMLUER**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi EBRU ARACI**

İstanbul – 2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

...KONSERVATUAR TİYATRO..... Anabilim/Anasanat Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Atlas Karan Tumluer .tarafından hazırlanan **“TÜRK TİYATROSUNDA SON 10 YILDA YAZILAN OYUNLARDAKİ LGBT KARAKTERLERİN QUEER TEORİ İLE İNCELENMESİ.”** konulu çalışması jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 17../05./
2021

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu):

İmzası

Jüri Üyesi : (DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AYLAK KAPAN EZİCİ)
(HALIÇ ÜNİVERSİTESİ)

Jüri Üyesi : (DR. ÖĞRETİM ÜYESİ EBRU ARACI)
(MİMARŞİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ İDK)

Jüri Üyesi : (DR. ÖĞRETİM ÜYESİ SERCAN ÖZİNAN)
(BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ)

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun kararıyla kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürünün Ünvanı, Adı, Soyadı)
Vekil Müdür

TÜRK TİYATROSUNDA SON 10 YILDA YAZILAN OYUNLARDAKİ LGBT KARAKTERLERİN QUEER TEORİ İLE İNCELENMESİ

ORJİNALLİK RAPORU

%21

BENZERLİK ENDEKSİ

%20

İNTERNET KAYNAKLARI

%1

YAYINLAR

%7

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

tr.boell.org
İnternet Kaynağı

%2

2

www.yumpu.com
İnternet Kaynağı

%2

3

newalaqasaba.wordpress.com
İnternet Kaynağı

%2

4

vacanciesinturkey.com
İnternet Kaynağı

%1

5

www.homoloji.com
İnternet Kaynağı

%1

6

dergipark.org.tr
İnternet Kaynağı

%1

7

Submitted to Yasar University
Öğrenci Ödevi

%1

8

vitrin.de
İnternet Kaynağı

%1

9

m.bianet.org
İnternet Kaynağı

%1

04.02.2021

TEZ ETİK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “TÜRK TİYATROSUNDA SON 10 YILDA YAZILAN LGBT KARAKTERLERİNİN QUEER TEORİ İLE İNCELENMESİ” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Dr. Ebru Aracı’nın sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Atlas Karan TUMLUER

04.02.2021

ÖNSÖZ

Bu tezi yazmaktaki en önemli hedeflerimden birkaçını belirtmek isterim. Öncelikle LGBT oyunlarının görünürlüğüne katkı sağlamak, ötekileştirilen bireylerin, Alternatif tiyatro açısından önemini vurgulamak ve Queer teorisinin daha da anlaşılır olabilmesini sağlamaktır. Tezi yazarken beni her aradığımda sabırla dinleyen sevgili arkadaşlarım Gülçin Yiğit, Nermin Koçak Tunçay ve Gülfem Aksoy'a teşekkür ederim. Tez yazım sürecimde bitmek bilmeyen enerjime yetişen beni hep doğru yöne yönlendiren çok sevdiğim değerli danışman hocam Dr.Öğretim üyesi Ebru Aracı'ya çok teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca her zaman desteğini hissettiğim kıymetli hocam Dr.Öğretim üyesi Ayla Kapan Ezici'ye çok teşekkür ederim. Tezimi hayatım boyunca desteğini, elini, üstümden hiçbir zaman çekmeyen canım annem, Ayşegül Tumluer'e ithaf ediyorum.

Atlas Karan TUMLUER

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK BEYANI	III
ÖNSÖZ	IV
ŞEKİLLER.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	8
1. GİRİŞ	9
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI VEYA GENEL BİLGİLER	10
3. GEREÇ VE YÖNTEM	13
4. BULGULAR.....	14
4.1. Queer Teori.....	14
4.1.1. Dünyada Bireylerin Hukuksal Gelişimi.....	17
4.1.2. Türkiye’de Queer Hareketlerin Tarihçesi	17
4.1.3 Türkiye’de Queer Bireylerin Sosyal Yaşantıları	22
4.1.4. Türkiye’de Queer Teori ile İlgili Yazılan ve Sahnelenen Oyunlar	24
4.1.5. Alternatif Tiyatro ve Türkiye’deki Alternatif Sahneler	25
4.2. Türkiye’de Son On Yılda Queer Teori Kapsamında Yapılan Oyunlar	25
4.2.1. ‘‘80’lerde Lubunya Olmak’’ Oyununun İncelenmesi	28
4.2.2. 80’lerde Lubunya Olmak Oyununun Karakterlerinin Queer Teori ile İncelenmesi	28
4.2.3. ‘‘80’lerde Lubunya Olmak’’ Oyununun Sahnelenişi.....	36
4.3. ‘‘90’larda Lubunya Olmak’’ Oyununun İncelenmesi ve Queer Teori ile İncelenmesi	37
4.3.1 Oyunun Özeti ve Karakterler	38
4.3.2. 90’lı Yıllardaki Türkiye ve Pop Kültür.....	40
4.4. Cadının Bohçası Oyununun Queer Teori ile İncelenmesi	44
5. SONUÇ	50
6. KAYNAKLAR	53
ÖZGEÇMİŞ	56

ŞEKİLLER

Sayfa No

Şekil 2.1. LGBT Bayrağı	12
Şekil 4.1. LGBT ve Querr İlişkisi.....	17
Şekil 4.2. 80’lerde Lubunya Olmak.....	29
Şekil 4.3. 90’larda Lubunya Olmak.....	37
Şekil 4.4. Cadının Bohçası Oyun Afişi.....	45

ÖZET

Türk Tiyatrosunda Son 10 Yılda Yazılan Oyunlardaki LGBT Karakterlerin Queer Teori İle İncelenmesi

Bu tezde Türkiye’deki 2010 yılı sonrası yazılan ve sahnelenen 80’lerde Lubunya Olmak, 90’larda Lubunya Olmak ve Cadının Bohçası oyunlarındaki LGBT karakterler Queer teori bakış açısı ile incelenecektir. Bu karakterlerin oyunlardaki söylemleri, ele alınış biçimleri ve hikayeleri dönemin kültürel ve sosyolojik olayları ile paralel olarak irdelenerek, elde edilen bulgular sayesinde Türkiye’deki LGBT karakterlerle ilgili incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Queer, Tiyatro, LGBT, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

Examination Of LGBT Characters In Plays Written In The Last 10 Years In Turkish Theater With Queer Theory

In this thesis, the LGBT characters in the plays of Being a Lubunya in the 80's, Being a Lubunya in the 90's and Witch's Bundle written and staged after 2010 in Turkey will be analyzed from a Queer theory perspective. The discourse, handling and stories of these characters in the plays will be examined in parallel with the cultural and sociological events of the period and will be examined about LGBT characters in Turkey thanks to the findings.

Keywords: Queer, Theater, LGBT, Gender

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye’deki Queer bireyleri içeren ve onlar hakkında yazılmış olan oyunlar yine Queer kuram ışığında incelenecektir. Türkiye’de 2010’lu yıllarda yazılmış olan heteronormatif bakış açısının metinlere yansımaları ve yazılmış metinler üzerinden heteroseksüalite-homoseksüalite ikili karşıtlığını irdelemek ve bu sayede toplumun ve bu toplumun sanatçılarının bakış açısını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Türkiye’de yazılmış olan gey, trans, lezbiyen, trans ve inter kimlikleri içeren oyunlar ele alınarak bu bireylerin toplumsal yapı içerisinde konumlanması incelenecektir. Hem sanatsal hem de gündelik yaşam dinamikleri açısından bir değerlendirme yapılacaktır. Metinlerdeki inceleme sonucunda verilecek bulgular atıf düşüncesi biçiminin ne şekillerde metinlerde karşımıza çıktığını irdelemek hedeflenmektedir. Bu çalışmada yapılacak değerlendirme esnasında bir dil birliği oluşması adına LGBT çatısı altında toplanan gey, trans, lezbiyen, trans ve inter kimlikleri içeren bireyler, tez içerisinde “queer bireyler” olarak anılacaktır.

İncelemek üzere “80’lerde Lubunya Olmak”, “90’larda Lubunya Olmak” ve “Cadının Bohçası” oyunları tercih edilmiştir. Bu oyunların tercih edilme nedenleri “80’lerde Lubunya Olmak”, “90’larda Lubunya Olmak” oyunlarının sözlü tarih çalışması olması sebebiyle, oyun metninde queer bireylerin kendi gerçek hikayelerinden yola çıkılması, “Cadının Bohçası” oyununun da yine oyunun yazarı yönetmeni ve oyuncusu olarak kendi deneyimlerine yer verilmesidir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI VEYA GENEL BİLGİLER

Queer, kelime anlamıyla “*tuhaf*” ya da “*garip*” demektir. Çeşitli yer ve zamanlarda farklı anlamları olmuştur. İlk zamanlarda tuhaflığa gönderme yapan bu kelime zamanla birilerini aşağılamak niyetiyle kullanılmıştır.

Bu sözcük 16. yüzyılda İngilizce konuşulan ülkelerde gayrimeşru bir şeye gönderme yapmaktadır. 1894 yılında homofobik bir aşağılama olarak çoğunlukla efemine erkekler ve gayler için kullanılmıştır.

“Queer heteroseksüel normun dışında duran ya da “ana akım” LGBT’ye (Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans) meydan okuyan insanlar için bir çatı terim olarak düşünülebilir. Ayrıca, farklı düşünme ve eyleme biçimlerindeki toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarına meydan okumanın bir yolu olarak da görülebilir” (Barker ve Scheele: 2016)

Hazer (2006) Queer teorisinin toplumca normal kabul edilenin sorunsallaştırması olduğunu söylemektedir. Bu teorisinin temelinde olan nokta erkek kadın ikiliğinden türeyen biyolojik cinsiyet/toplumsal cinsiyet karşıtlığıdır. Hazer’in Ingraham’dan aktardığı üzere “*biyolojik cinsiyetin de bir inşa sürecine tabi olduğu ve biyolojik cinsiyet de toplumsal inşa süreçlerinden bağımsız olarak ele alınamayacağıdır (...)* Eril/dişil ikiliklerinin zıtlığına dayalı olarak görülen toplumsal cinsiyetleri Ingraham “*heterocinsiyetler*” olarak adlandırır.

Var olan iktidar mekanizmaları, bireyleri ya da toplumsal değer yargılarını kendi çıkarları doğrultusunda ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlar. Bu şekilde bir düşünce biçimi doğru yanlış ekseninde konumlanır. Böylece fenomenler olumlanır ya da olumlanmazlar. Böylece fenomenler kendisi ya da kendisinin karşıtıyla tanımlanmak durumunda kalır. Bu ikili karşıtlıklar toplumda kadın, erkek ilişkileri, aile kavramını olumlamakta bunun dışındaki cinsel tercihleri konularında da karşımıza çıkmaktadır.

Böylece bu karşıtlıklarla tanımlanan fenomenler “ötekileşecektir”. Cinsellikte bu karşıtlıklar toplum tarafından olumlanan “heteroseksüalite” ve onun karşıtı olarak olumsuzlanan “homoseksüalite” olarak karşımıza çıkar. İnterseks, transbirey, gay, lezbiyen olarak tanımlanan tüm grupları şemsiyesi altında toplayan, bunların toplumsal ilişkilerini, çelişkilerini ve görülme biçimlerini inceleyen teori “Queer

Teori’’dir. Dünyada 1980’lerin ortalarından itibaren Lezbiyen, Gay ve Biseksüel bireylerin topluluklarını ifade eden LGBT tüm queer bireyleri kapsamı altına alan bir şemsiye kavram olmuştur. LGBT farklı cinsel kimlik ve yönelimlerinin isimlerinin kısaltmasından oluşur ve Queer bireylerin tamamını kapsayan bir çatı görevi görmektedir. Bu başlık altında bulunan cinsel kimlikler şunlardır: Lezbiyen terimi; cinsel ve duygusal açıdan hemcinsine ilgi duyan kadınları kapsamaktadır. Gay terimi; erkeklere ilgi duyan erkekler için kullanılmaktadır. Biseksüel terimi; Her iki cinsiyete de ilgi duyan kişileri tanımlamaktadır. Transseksüel terimi; Kendisinin atanmış cinsiyeti ile uyumlu olmayan kişileri tanımlayan kelimedir.

LGBT sözcüğü belli bir süre sonra çeşitlilik kazanarak, azınlık haklarını savunan yeni yönelimler de eklenmiştir. Dolayısıyla Queer teori ile tüm bu bireylerin sorunsalları kavramsallaştırılmıştır. Bu nedenle LGBT ‘nin tüm farklılıkları bir çatı altında birleştirmesi sebebiyle, LGBT topluluklarının simgesi olan bayrak “farklı renkleri içermesi” sebebiyle gökkuşağından esinlenmiştir.

Bu çalışma ülkemizde yaşayan LGBT bireylerin toplumsal hayat içindeki konumlarını, yapmış oldukları cinsel tercihlerin onların hayatlarında ne gibi durumlara yol açtığı üzerine bir inceleme amacıyla yapılmıştır. Bilindiği gibi ülkemizde yazılan oyunlarda karşımıza queer bireyler sıklıkla çıkmamaktadır. 2010’lu yıllardan önce neredeyse queer bireylerin toplumda yaşayan herhangi bir birey olarak yansıtıldığı oyun bulunmamaktadır. Bazı oyunlardaki birkaç ima dışında, sadece bir tip olarak ele alındıkları komedi oyunları dışında bu bireyler neredeyse görünmezdir. 2010 yılı sonrasında ise birçoğu alternatif sahnelerde görev alan yazarlar tarafından LGBT bireyler açıkça ele alınmaya başlamıştır. Ülkemizde konu ile ilgili mevcut tekstler taranmış ve queer bireylerin gerçeğe en yakın biçimde yansıtıldığı oyunlar üzerinden çalışma yapılmıştır. Tercih edilen oyunlardan ikisi sözlü tarih çalışmasıdır. Bu iki oyunda birbirinin devamı olan iki on yıllık periyot anlatılmakta ve queer bireylerin toplumsal konumları ve yaşadıkları bu sayede tarihsel olarak da takip edilebilmektedir. Üçüncü oyun ise queer bireylerin fizyolojik olarak değişim süreçlerine ışık tutmakta ve bu sürecin hukuki anlamda da ele alınabilmesine olanak tanımaktadır. Böylece seçilen oyunlar aracılığıyla ülke tarihi çerçevesinde queer bireylerin yaşantılarındaki değişimlerin takip edilmesi sonucu daha kapsayıcı bir inceleme yapılabilecektir.

Şekil 2.1: LGBT Bayrağı

Kaynak: <https://pixabay.com/vectors/lgbt-lesbian-gay-trans-rainbow-2741369/>

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma Türkiye tiyatrosunda heteronormatif bakış açısının Türkiye’de 2010 yılı sonrasında yazılmış metinlere yansımaları ve yazılmış metinler üzerinden heteroseksüalite-homoseksüalite ikili karşıtlığını irdelemek ve bu sayede toplumun ve bu toplumun sanatçıların bakış açısını ortaya koymayı amaçlanmaktadır.

Bilindiği üzere ülkemizde queer bireylerin ve sorunlarının ele alındığı oyunlar genellikle ana akım adını verilen ödenekli tiyatrolar olan şehir ve devlet tiyatrosunda sahnelenmemektedir. Toplumun ataerkil düşünce tarzını içselleştirmesi sebebiyle queer bireylerin sorunlarını ve yaşantılarını ele alan oyunlar genellikle alternatif sahneler adı verilen topluluklar ve özel tiyatrolar tarafından sahneye taşınmıştır. Queer bireylerin ve sorunlarının ele alındığı oyunlar herhangi bir kuruma veya kuruluşa bağlı olmayan, ödenek almayan “bağımsız” tiyatrolarda bu tiyatrolarda çalışan bağımsız sanatçılarca yazılmışlardır. Bu sahneler sadece queer teori ile ilgili oyunları değil, ana akım tiyatrolarda ele alınamayan bir çok temayı içeren oyunları da sergilemektedir.

Bu çalışmada alternatif sahnelerde sergilenen queer bireylerin hikayelerine ve yaşantılarına yer veren üç oyun üzerinden bir inceleme yapılacaktır. Bu üç oyundan birinde Türkiye’nin 80’li yılları diğerinde 90’lı yılları ve sonuncusunda da 2000 sonrasında queer bireylerin hikayeleri anlatılmaktadır. Oyunlardaki bu tarihsel çerçeve ülkemizdeki tarihsel perspektifle birlikte, cinsiyetçi yaklaşımların dönemlere yansımaları incelemeye de olanak tanıyacaktır. Böylece bu oyunlardaki tarihsel arka planın vasıtasıyla queer bireylerin yaşamlarındaki gelişmeler kronolojik olarak da incelenebilecektir. Oyunların tercih edilme nedenlerinden biri de seçilen oyunlardan iki tanesinin sözlü tarih çalışması olması, oyunlarda bahsi geçen kişi ve olayların gerçekte yaşayan queer bireylerin aktarımları olmasıdır. Bu sayede bu kahramanların yaşadıkları ülkenin tarihselliği ve queer bakış açısı ile yorumlanacaktır.

4. BULGULAR

4.1. Queer Teori

Queer , toplumdaki toplumsal cinsiyet rollerini tartışan ve bireylerin herhangi bir tercih sürecinde kalmasını ve toplumca kabul edilmiş kurallarla tanımlanmasına karşı çıkarak, bireylere bir özgürlük alanı sunan bir kuramsal çerçevedir. Bir çok alanda kullanılan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Queer teori en temelde cinsiyet ve cinsellik ile ilgili normatif olanın nasıl düzenlendiği ve sapkınlık kategorilerinin nasıl oluşturulduğunu sorgulayarak yola çıktı. Çokça beslendiği feminizm ve LGBT politikaları başta olmak üzere sınır politikaları, göçmenlik, milliyetçilik, militarizm bağlantıları, sanat ve psikoloji gibi sayısız alana girerek eleştirel ve dönüştürücü bir metodoloji olarak da algılanmaya başladı.” (Yardımcı ve Güçlü, 2013)

Bugün sadece queer bireyler değil, feminist teorinin kapsamış olduğu azınlıklar, Lezbiyen ve Gay birlikleri de bu şemsiyenin altında toplanmaktadır. LGBT ‘nin bu sözcüğü tanınması 1980’li yıllarda olmuştur. Ancak bu teori ve kavram sadece LGBT altındaki grupları değil, ikili karşıtların olumsuz yanında kalan veya dışlanan ırk, din, kültür gibi gruplarına mensup heteroseksüel bireylerin de sorunlarını da ele alır.

Queer Teori Şeker’e göre (2013) bedenin cinsellikle, cinselliğin üremeyeyle, dolayısıyla da karşı cinsten iki insanın birleşmesi ile tanımlandığı, cinselliği gözetleyen ve denetleyen, kurumsal geleneksel söylemlerin tartışmaya açılmasıyla, bedenlerin ve cinselliklerin durağan değil tam tersine akışkan, değişken ve performatif olduğunu ortaya koyan ve irdeleyen bir teoridir.

Queer teori aynı zamanda Barker ve Scheele göre (2018) cinsiyete, toplumsal cinsiyete, kimliğe ve hayatımızdaki hemen hemen her şeye dair algımızın bağlamsal olduğu düşüncesidir. Yani zaman içinde kültürler arasında çok farklı şekillerde anlaşılmış ve pratiğe dökülmüştür.

Derrida, Foucault ve Lacan’ın başını çektiği yapısökümcüler bilginin bağlamsal olduğunu savunmuşlardır. Onların tanımlamalarına göre gerçekte ne olduğu tek bakış açısı ve bilgiyle tanımlanamaz.

Queer teori ile ilgili ilk ortaya atılan kavramlardan biri Michel Foucault’un ‘biyoiktidar’ kavramıdır. Daha önceden siteler, krallıklar, imparatorluklar olarak

görülen iktidar biçimlerinin yerini bugün seçimle gelerek yönetilen ulus devletleri almıştır. Biyoiktidar kavramı farklı milletlerden bireylerin biraraya getirildiği ulus devletlerinde cinsel ve alt kimlik , ırk gibi kavramların denetlenmesinin sonucu olarak bu iktidarlar biyoiktidara dönüşmesini ifade etmektedir. Bu düzenleme politik ve siyasal alanlar dışındaki gündelik alanları da domine etmektedir. Bu mekanizma sayesinde iktidarın söylemleri bireylerde içselleştirilir. Bireye kendi seçimlerinin geçerli olduğunun düşündürülür ve bu şekilde iktidar bireyler üzerinde bir yanılğı yaratmış olur. Foucault'nun Panopticon adını verdiği tasarlanmış hapishane örneğinde olduğu gibi, bir müddet sonra bireyler iktidarın istemi doğrultusunda kendinlerini sınırlamakta onun kurallarına uygun davranmaktadır. Bu noktada iktidar tarafından sağlanan bu sınırlamanın yapıldığı en önemli alan, bireylerin cinsellik aracılığıyla kontrol edilışıdır. İktidar tarafından gerçekleştirilen bu sınırlama üreme ve toplumsal kurallar gibi kaygıları bahane ederek toplumsal cinsiyet aracılığıyla yapılır. Foucault'nun “Özne ve İktidar” isimli kitabundan aktaran Demiral bu durumu şöyle ifade eder:

“Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir.” (Demiral, 2017)

Bu müdahale araçları örf adet yasa gibi pek çok toplumsal norm tarafından yapılmaktadır. Biyoiktidar kimlik ve cinsiyet- politikaları vasıtasıyla toplumsal cinsiyeti başlığı altında dişil ve eril karşıtlığını kurgulayarak eril olanı yüceltmıştır.

Foucault'nun ortaya attığı tartışmaların bir sonraki adımını da 1990 yılında yazmış olduğu “*Cinsiyet Belası*”nı isimli kitabıyla Judith Butler atmış, Queer teori için yepyenibir bakış açısı kazanılmasına neden olmuştur. Toplumsal cinsiyetin biyoiktidar aracılığıyla inşa edilmesi kavramına Butler yapı sökümlle ilave bir yorum getirmiştir. Butler'a (2018) göre toplumsal cinsiyet, cinsiyetin performansıdır. Heteroseksüel bakış açısının kendini erilşilmez bir yere konumlandırıldığını, bu bakış açısının toplumu domine ettiğininve toplumsal cinsiyetimizin de bu koşullar doğrultusunda belirlendiğini söylemiştir. İfadeler ve dışavurumlar toplumsal cinsiyetimizin sebebi değil sonucudur.

Durudoğan'dan aktaran Aktaş (2019): “*Butler'a göre, queer bir kimlik olmaktan daha çok, kimliğin imkansızlığıdır.*” demektedir. Ayrıca Aktaş'a göre;

“Kendi sürekliliğini sağlamak için zincirin geleceğine bağlı olan tamlayanın kendisi tarafından etkinleştirilen özne, tekrarlanabilirlikte bir eksiklik, tekrar yoluyla bir kimlik inşası

mecburiyetidir, ki bu durum, kimliğin ayak direr şekilde inkar ettiği imkanı, tayin edilmemiş aralığı gerektirmektedir. İnkâr ne kadar ısrarcı ise, kimliğin belirteni tarafından ifade edilen geçici kimlik-olmayan da o denli şiddetlenmektedir. Bununla birlikte, kimliğin bildireninin geleceği yalnızca sadık bir şekilde tekrarlamada başarısız yineleme aracılığıyla korunabilir, bu, kendi geleceğini güvence altına almak için kimliğe karşı bir sadakatsizlik etmek durumunda olan bildirenin yinelenmesidir, kimliğin rastgele bir vurgusunda, kendisinin özdeşi olan, başka bir deyişle, kendi imkansızlığının tekrarlanabilir veya geçici şartları için, bildirenin tekrarlanabilirliğini öğreten bir sadakatsizliktir “ (Aktaş, 2019)

Cinsel kimlikle ilgili kavramları sadece kadın ve erkek cinsiyeti ile sınırlandırılmayacağı temeline oturtan Butler (2009), “performatif toplumsal cinsiyet kavramı” nı geliştirmiştir. Cinsel kimliklerin kategorize edilmesinin karşısında duran Butler “*kimlik kategorilerini değişmez ayak bağları sayar ve onları ortaya çıkması kaçınılmaz dert yuvaları*” olarak tanımlamıştır. Ona göre bireyleri queer tanımlası ile ortaya koyarak kategorize etmek bile ikili karşıtlıklarla düşünme biçimidir. Bu çeşit bir sınıflama bile queer’in yapısına ters düşmektedir. Butler her tür seçimde düşüncede özgürleşmeyi hedeflemektedir.

“Yani ifadelerimizin ve davranışlarımızın altında yatan bir toplumsal cinsiyet kimliğinin sonuçları olmaktan ziyade, ifade ve davranışlarımızın ta kendisidir. Tıpkı cinsiyette olduğu gibi, olduğumuz değil, yaptığımız bir şeydir. Butler verili iktidar ilişkilerinin ve söylemlerinin tamamen dışına çıkamayacağımızı dile getirir. Gündelik düzeyde toplumsal cinsiyet performanslarını tekrar etmemiz gerekir(...) yineleme biçimimizde bir şeyleri korku yapabiliriz. Parodi vasıtasıyla da beklentileri alt üst eden başka toplumsal cinsiyet performanslarıyla yeni bir toplumsal ‘Cinsiyet Belası’ yaratabiliriz” (Barker ve Scheele, 2018)

Bu cinsiyet formlarının dışında tercihler yapmak isteyen bireylerin Kineşçi’nin Calhoun’dan (2018) aktarımıyla “*heteroseksüel normları ihlal eden kişilerin siyasi vatandaşlık, sivil toplum ya da özel alanlarda ‘meşru’ hiçbir yeri*” yoktur. Yani toplumda Queer bireylere görünmez olma mecburiyeti dayatılmaktadır. Özetleyecek olursak; genel ahlak normları tarafından dayatılan cinsellikten bağımsız olarak, bir özne sonsuz seçenekler arasından, doğduğu andaki cinsel kimliğine bağlı kalmaya zorunlu olmaksızın, bir cinsel tercihte bulunabilir. Yaşanılan her toplumun cinselliği algılama biçimi ezber bir biçimde aktarılır ve heteronormatif bir düzen yaratılır. Heteronormatif bakış açısı ile Toplumun en küçük yapı taşı olarak ifade edilen aile kadın ve erken cinselliği ekseninde kurulmalıdır. Bu temel yapının dışındaki diğer tercihler ve cinsel kimlikler toplum tarafından meşru kabul edilememekte ötekileştirilmektedir.

Ötekileştirme, toplumda çoğunlukta olan bir kesimin, farklı seçimleri tercih eden bireyleri yok saymasıdır. Farklı cinsel tercihlerini açıkça ifade edilen bireyler, sosyal yaşantı içerisinde hak kayıplarına maruz kalmakta, özel yaşantılarında şiddet ve

tecavüz görmekte, iş yerlerinde hak kaybına uğramakta işten atılmaktadır (Baird, 2004: 81).

4.1.1. Dünyada Bireylerin Hukuksal Gelişimi

Şekil 4.1: LGBT ve Querr İlişkisi

Kaynak: <https://outwritenewsmag.org/2016/11/queer-or-lgbt/>

Dünyada eşcinsellere yönelik ilk hak savunusu yapan ilk dernek olan Bilimsel ve İnsancıl Komite 1897 yılında Berlin’de, kurulmuştur. Bir başka önemli delişmede New York’daki Stonewall barında polisler karşı direnen eşcinsellerin ayaklanması olmuştur. Burada yaşanan direniş oldukça fazla ses getirmiş toplumda eşcinselliğin hastalık olarak görülmesinin sona ermesini sağlamıştır. Bir başka dikkate değer gelişme de 1990 yılı itibarı ile Dünya Sağlık Örgütünün eşcinselliği zihinsel bir hastalık olarak görmekten vazgeçmesidir. Queer bireylerle ilişkili en önemli gelişme 1999 yılında imzalanan Amsterdam anlaşması’dır. 2007 yılına gelindiğinde “*insan hakları hukuku ile cinsel kimliği bağdaştıran Yogyakarta İlkeleri ilan edilmiş, 2008’de ise cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği hakkında BM Deklarasyonu ilan edilmiştir*” (Kurnaz, 2020)

4.1.2. Türkiye’de Queer Hareketlerin Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat’la birlikte 1858 yılında eşcinsel ilişkiyi suç olmaktan çıkardığı iddia edilse de Türkiye’de queer çevrelerin çabaları kendini 1923 yılında ortaya koymuştur.

“Magnus Hirschfeld’in ifadesiyle İstanbul’da “tarihi eşcinsel eğlence” için mekânlar bulunurdu. Nitekim Osmanlı Bankası (Ottomanische Bank) adında ünlü bir erkek genelevi de bu kentin sınırları içindeydi. Söz konusu erkek genelevi, bu adını para karşılığında erkek müşterilere hizmet veren eşcinsel seks işçilerine borçluydu ve burada şikayet, cezai takibat ya da hapis endişesi duymayan Avrupalı eşcinsellerin de dahil olduğu bir müşteri kitlesi tarafından ziyaret edilmekteydi. 19 yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başını kapsayan Osmanlı’da Avrupalılaşma sürecinin sona erip Cumhuriyetin ilanıyla eşcinsellik ve transseksüellik tahkir edilmeye başlandı. Ne Osmanlı İmparatorluğu ne de günümüz Türkiye’sinin tarihinde eşcinsel karşıtı yasalar olmasa da, queerlere karşı gösterilen ayrımcılık, bilhassa Avrupa’daki toplumların olumsuz etkileriyle hissedilir hale geldi.” (<https://tr.boell.org/tr/2015/11/04/tuerkiyede-queer-hareketinin-dinamigi>, Erişim Tarihi: 11.12.2020)

Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki hedefi laik temeller üzerinde inşa edilen “modern” bir toplum yaratmaktı. Kılık, kıyafet, alfabe gibi toplumsal hayatı etkileyen bir çok gelişme eşliğinde bu modern toplum inşa ediliyordu. Kadın haklarıyla erkk haklarını eşitleyen bir toplum hedeflenerek kadınlara seçme ve seçilme hakları verilmesi başta olmak üzere bir çok düzenleme getiriliyordu. Ancak tam da kadın ve erkek eşitliği üzerinden tanımlanan bu “ideal” toplum içerisine “heteronormatif” kalıplar dışında kalan queer bireyler dahil edilmedi. Eşcinsel olmak suç değildi ama 1960’lı yıllara kadar görmezden gelinen bir konuydu.

1974 yılında yapılan seçimde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisiyle (MSP) koalisyonu kuruldu. İçişleri Bakanlığı Milli Selamet Partisiyle (MSP) tarafından atanan Oğuzhan Asiltürk tarafından yürütülüyordu. Bu koalisyon kısa sürse de bu süreçte trans ve diğer seks işçilerine karşı baskılayıcı bir politika yürütülmüştü. Bu politikalar sonucunda İstanbul’da yaşayan pek çok queer birey yaşadıkları ev ve iş yerlerinden ayrılmak zorunda kaldı.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından Siyasi partiler başta olmak üzere basın ve ifade, gösteri özgürlükleri ciddi anlamda kısıtlandı. Tutuklamaların ve faili meçhullerin olduğu, aydınların bir kısmının yurt dışına kaçtığı, okuların yeniden düzenlediği bu dönem queer hareketin yeni kriterlerini etkileyecekti. 1970’li yıllarda olduğu gibi birçok seks işçisi İstanbul’u terk etmek zorunda kaldı. Bir çoğu da işkenceye ve baskıya maruz kaldı.

“19 Mart 1981 tarihinde İçişleri Bakanlığı, erkeklerin kadın kıyafetiyle gece kulüplerinde sahneye çıkmasını yasakladı. Sahneye çıkma yasağını delmek için Türkiye’nin en ünlü trans şarkıcısı olan Bülent Ersoy 14 Nisan 1981 tarihinde Londra’da cinsiyet “değiştirme” ameliyatı oldu ve kimliğinde cinsiyet hanesinin değiştirilmesi için başvuruda bulundu. Bunu yaparak bir travesti olarak değil, bir kadın olarak tanınmak istiyordu. Ersoy’un başvurusu önce reddedildi

ve “kadın kıyafeti giymiş erkek” olarak muamele görmeye devam etti. Bireysel olarak hak mücadelesini sürdürürken, diğer trans bireyler kolektif bir direniş göstermeye devam ediyordu, zira polis doğrudan varlıklarını tehdit ediyor, onları işsiz ve evsiz bırakıyordu. İçinde bulundukları bu şartlardan doğan protestolar, trans birey, gey ve lezbiyenlerin örgütlenmesine yol açtı. Bu esnada feminist, sol grup ve insan hakları örgütlerinden destek aramanın yanı sıra kamusal alanda görülür hale geldiler, polise karşı gösteriler tertipleyip trans bireyler için istihdam yaratılması için İş ve İşçi Bulma Kurumu önünde yürüyüşler düzenlediler ve cinsiyet “değiştirme” ameliyatların meşrulaştırılmasına yönelik yasaların çıkarılması için imza topladılar.” (<https://tr.boell.org/tr/2015/11/04/tuerkiyede-queer-hareketinin-dinamigi>, Erişim Tarihi: 11.12.2020)

4.1.2.1. 1990’lı yıllardaki gelişmeler ve kurulan dernekler

Türkiye’de 1990’lı yıllarda kurulan ve günümüzde de LGBT çatısı altında tiyatro yapan tüm dernekler, queer bireylerin haklarını savunma ve sosyal yaşamdaki görünürlüklerini sağlama anlamında önemli bir yer tutmaktadırlar. Günümüzde belgesel, kitap, sanat, araştırma gibi bir çok farklı mecrada faaliyet gösteren derneklerin çalışmaları bu tezde ele alınan 80’lerde Lubunya Olmak ve 90’larda Lubunya Olmak Oyunları’na kaynak olmuştur. Bu nedenle hem oyunlarda bulunan karakterlerin gerçek yaşamdaki mücadelelerini desteklemeleri hem de bizzat çalışmalarıyla sanat eserlerine ilham olmaları nedeniyle bu derneklere bahsetmek doğru olacaktır.

Türkiye’de 1990’lı yıllar daha önceki yıllarda olduğu kadar belirgin olmasa da orta kesim ailelerin yaşadığı semtlerin queer bireylerden arındırılması ile ön plana çıkmıştır. Ülker sokak ve burda yaşanan baskılar sonucu dağıtılan queer bireyler konunun görünürlüğünü ortaya koyacak biçimde ele alınmıştır. BU dönemin en öne çıkan ve olumlu gelişmesi ise queer bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluklar sayesinde örgütlü direnişleridir. Bu dönemde Gökkuşuğu’92, “Lambdaİstanbul” ve Kaos GL, Venüs’ün Kızları, başta olmak üzere Sappho’nun Kızları ve Bursa Spartaküs grupları kurulmuştur.

Türkiye’de 90’lı yıllarda kurulan ve halen çalışmalarını başarıyla yürüten birden fazla LGBT derneği mevcuttur . LGBT derneklerinin başlıca kuruluş amaçları trans ve eşcinsel bireyler ile örgütlenip hak mücadelesini birlikte vermek ne yalnız ne yalnız olduklarını duyurmaktır. Bu nedenle 90’lı yıllarda kurulan ve etkin olarak varlıklarını ve mücadelelerini sürdüren bu derneklere ve etkinlik alanlarından bahsetmek açıklayıcı olacaktır.

KaosGL; 90’lı yılların başında LGBT bireylerine ayrımcılığa son vermek adına bir grup insan parklarda ve ev sohbetlerinde bir araya gelerek fikirler üretmeye örgütlenmeye ve açılmaya başlamıştır. Kaos GL ilk dergisi 20 Eylül 1994 yılında

okurlarıyla buluşmuştur. Baskının şiddetinin devam ettiği o yıllarda lgbt hareketine yönelik bir dergi çıkarmanın önemi çok kıymetli ve güçlüdür.

Kaos GL'ye göre seksist ve heteroseksist kavramları hemen hemen birbirinin aynısı olan kavramlardır denilmektedir. Cinsiyetçi -eril- dil her seferinde kadın cinselliğini aşağılarken erkeği yüceltir ve bu duruma seksist bir bakış açısı diyebiliriz. Heteroseksist ise hayatın her alanını kadın ve erkek bir bütündür gibi ifade eden diğer cinsel kimlikleri ve yönelimleri reddeden bir ifade olarak kullanılmaktadır. Kişi tabii ki heteroseksüel olabilir ve öyle yaşayabilir. Fakat bunu dayatma kültürüne verilen isim heteroseksizm denilebilir. LGBT bireylerini yok sayan kadının varoluş biçimini aşağılayan ifadeler de diyebiliriz.

Kaos GL çalışmalarını dört ana programla sürdürmektedir:

- “1. Akademik ve Kültürel Çalışmalar Programı
- 2. İnsan Hakları Programı
- 3. Medya İletişim Programı
- 4. Mülteci Hakları Programı”

(<https://kaosgldernegi.org/hakkimizda/neler-yapiyoruz>, Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Kaos GL 2005 yılında Türkiye'nin ilk resmi LGBT derneği olmuştur. 2006 yılında Uluslararası Homofobi Karşıtı buluşma etkinliğini düzenlemiştir. Dernek faaliyetleri yayıldıkça daha çok insana ulaşılmış ve lgbt bireyleri ile büyüyerek hak mücadelesini bir arada vermiştir. Her zaman barıştan yana olan Kaos GL halen çalışmalarını başarıyla sürdürmektedir.

Lambdaistanbul; 1993 tarihinde bir grup eşcinsel erkek ve lezbiyen tarafından kurulan eşcinsel sivil toplum girişimidir. Yönelimlerini yaşamak adına bir çok insan ile örgütlenerek aktivist bir yapı oluşturmuşlardır denebilir. Homofobi, transfobi ve bifobiye karşı çalışmalar yaparak hak mücadelesi vermektedirler. Kuruluşu sene içerisinde Türkiye'de ilk defa bir eşcinsel etkinlikleri dizi düzenleme girişiminde bulundular fakat bu girişim engellenmiştir. 1996 ve 1997 senesinde Türkiye'nin ilk gay ve lezbiyen programını Açık Radyo'da yapmışlardır. Bu görünürülük açısından önemli bir adımdır denilebilir çünkü iletişim ağları genişledikçe diğer lgbt bireylere seslerini duyurmak kolaylaşmıştır. 1996 yılında BM Habitat II konferansı kapsamında, bir stand açarak çalışmalarını ülke ve dünya çapında duyurma fırsatı yakalamıştır. Ülker sokakta transseksüellere ve travestilere polis baskısı aynı sene içinde devam etti fakat Lambdaistanbul bunu Uluslararası Gay ve Lezbiyen İnsan Hakları örgütüyle tüm dünyaya duyurmuştur.

4.1.2.2. 2000’li yıllarda querr yapılanmalar

Türkiye’nin 1999 yılında Avrupa Birliği üyesi olması insan hakları, reformlar ve hukukun iyileştirilmesi anlamında olumlu etkiler sağladı. Bu gelişmenin ardından 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Kopenhag Siyasi Kriterlerinin uygulanacağını bildirdi ve bu gelişmeler doğrultusunda queer dernekleri kuruldu. 19902larda kurulmuş olan derneklerden KaosGL ve 2006’de Lamdaİstanbul resmi dernekler olarak yapılandılar. Yine bu yıllarda kurulan Pembe Hayat LGBTT Derneği, Özgür Renkler LGBT derneği, Sosyal Politika Cinsiyet Kimliği Cinsel Yönelimler Çalışmaları Derneği gibi derneklerden ve çalışmalarından da bahsetmek dönemin dinamiklerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Pembe Hayat LGBTT Derneği; Türkiye’nin ilk trans hakları derneği olan Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, 30 Haziran 2006 tarihinde Ankara’da kurulmuştur. Dernek adını Alain Berliner’in yönettiği ve erkek bedeninde doğmuş bir kız çocuğun hikayesinin anlatıldığı Pembe Hayat (Ma vie en rose, 1997) adlı filminden almıştır.

Translara yönelik ayrımcılık, nefret suçları, şiddet ve toplumsal dışlanma gibi konularda projeler üreten ve doğrudan destek hizmeti sunan Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, ulusal ve uluslararası alanda savunuculuk faaliyetlerine devam etmektedir.

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim ibarelerinin Anayasa’ya eklenmesi ve ayrımcılığın son bulması için gerek parlamentoda gerekse de uluslararası düzeyde savunuculuk faaliyetlerini sürdürmekte ve gerekli materyallerin Türkiye’deki parlamenterlere ulaşmasını sağlamaktadır. Pembe Hayat; hukuk, eğitim, sağlık ve geçiş süreçleri hakkında ücretsiz danışmanlık hizmetlerini sürdürmektedir.

Bütün bu alanlarda faaliyet yürüten hak temelli örgütlenmelerle ve aktivistlerle dayanışma halindedir. Pembe Hayat, Türkiye’den transların bir araya gelip sorunlarını konuştuğu ve çözüm yolları aradığı “Trans Kamp”ı düzenlemektedir. Pembe Hayat, aynı zamanda Türkiye’nin ilk LGBTİ filmleri festivali olan Pembe Hayat KuirFest’i düzenlemektedir. Festival, LGBTİ bireylere yönelik ayrımcılığa ve şiddete dikkat çekerken Türkiye’de kuir teorisinin ve sanatın konuşulmasına, tartışılmasına olanak tanımıştır.

Özgür Renkler LGBT Derneği; 2013 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi'nde homofobi, bifobi, transfobi karşıtları bir araya gelerek cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılığı ile mücadele etmek, bu konuda farkındalık yaratmak amacıyla çalışmalar yürütecek bir öğrenci topluluğu kurmak istemiş ama üniversite yönetimi tarafından resmi bir topluluk olmasına onay verilmemiştir. Resmi topluluk olmasına ve üniversite içinde faaliyet göstermesine izin verilmemesiyle Bursa yerelinde çalışmalarını yürütmeye başlamışlardır. Nilüfer Kent Konseyi'nde LGBTİ Çalışma Grubu kurarak çalışmalarına devam eden Özgür Renkler, Mayıs 2016'da dernekleşmiştir. Dernek, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği üzerine hak temelli çalışmalar yürütmektedir.

Sosyal Politika Cinsiyet Kimliği Cinsel Yönelimler Çalışmaları Derneği; SPoD, 2011 yılında kurulmuş hak temelli çalışma yürüten bir örgüttür. Toplumun her alanında cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli şiddet, dışlanma ve ayrımcılık durumları ile ilgili veri oluşturmayı ve bütün ayrımcılık biçimlerinin kalkmasına çalışmayı amaçlayarak LGBTİ+'ların yaşadığı sorunlara kalıcı ve kapsamlı çözümler üretmektedir.

Bu hedefle; kilit meslek gruplarının bilgilendirilmesi ve önyargının azaltılması; sosyal hizmet eğitimleri, hukuki ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yanı sıra özel şirket, sivil toplum kuruluşları ve belediyelere eğitimler veriyor, seminerler, paneller, seçim kampanyaları düzenlemektedir. Bünyesinde bulundurduğu üye, çalışan ve gönüllüleri ile birlikte çalışma yürütmektedir. SPOD, aktif olarak lgbt bireylerine gönüllü hukuki danışmanlık ve trans geçiş sürecindeki bireylere psikolojik destek vermektedir. Mahkeme süreçlerinde gönüllü avukatlar yardımcı olmaktadır.

Günümüzde hala mevcut dernekler Queer bireylerin haklarını savunmaktadır. Hala yasalar karşısında suç olmasa bile yaşam biçimi, çalışma olanakları ve toplumun bakış açısı değişikliğe uğramamıştır.

4.1.3 Türkiye’de Queer Bireylerin Sosyal Yaşantıları

Türkiye ataerkil toplum olarak geleneksel kabul edilişin dışında kalan queer bireyler için yaşam toplum dışında devam etmektedir. Bu bireyler kendilerine toplum dışında bir “getto” kurmuşlar, bu gettoda kendi isimlerini yaşam biçimlerini ve kendi dillerini oluşturmuşlardır. Mekan isimleri 1980’li yıllarda Abanoz sokak, 1990’larda Tarlabası ve 2000 sonrası olsa da gettolaşma gerçeği varlığını günümüzde bile

sürdürmektedir. “Söz konusu LGBTQ bireyler olduğunda bu herkesin kapsamı daha da daralmakta, bireyler küçük bir fasit dairede ve kendi fanuslarında görünmez şekilde yaşamaya mahkûm edilmektedir” (Kurnaz, 2020)

Ülkenin yaşadığı gündem değişse de değişmeyen bir olgu olarak queer bireyler cinsel tercihlerini gizlemek suretiyle topluma karışabilmiştir. Toplum özel ilişkilendirmeden kamusal alandaki faaliyetlere kadar hiçbir alanda queer bireylerle birlikte bulunmayı arzu etmemektedir. Örneğin: “Yılmaz Esmer’in 2012 yılında hazırladığı Türkiye Değerler Atlası’na göre, nüfusun %87’si eşcinsel bir komşuya sahip olmak istememektedir” (Kurnaz, 2020) Toplumda kabul gösmemelerinin sonucu olarak gay ve laebiyen bireyler kendilerini gizlerlerken, transseksüel ve travestiler cinsel seçimlerinin bir sonucu olarak görünür hale gelmişlerdir. Transseksüel ve travestiler kendilerine diğer eslek gruplarının kapanması sebebiyle genellikle seks işçiliğine yönelmek durumunda kalmışlardır.

Türkiyede farklı cinsiyet kimliği ve tercihe sahip bireylerin haklarıyla ilgili yapılan tartışmalar ve hak arayışları 2010’lu yıllardan sonra kamu gündemine taşınmıştır. Ülkemizde eşcinsellik ve farklı cinsel kimliklerle yaşamak suç olarak kabul edilmemekle beraber, bu çalışmanın yapıldığı 2021 yılında bile gey, lezbiyen, biseksüel, trans ve inter kimlikler kendi varoluşları ile ilgili gösteriler yapmakta ve hak arayışlarını sürdürmektedirler.

Toplumda öteki olmanın bir başka etkisi de kendi kurdukları gettolarda queer bireylerin, kendilerine yeni bir isim seçmeleridir. Ailelerinin onlara verdiği isimleri değil, onların “arzu nesnesi” olarak görülmelerini sağlayacak dikkat çekici isimler kullanılmaktadırlar. Ayrıca özellikle transseksüel ve travesti bireyler kendi giyinme biçimlerini oluşturmaktadırlar. Kendilerine ait barlarda ve sosyal ortamlarda eğlenmektedirler. Buna ek olarak yine Türkçe içindeki kelimeleri kullanarak ancak bu kelimelerin anlamlarını çarpıtarak bir dil oluşturmuşlardır. Yaşantıda, yaşanan mekanda gerçekleşen ötekileştirme dilde de karşımıza çıkmaktadır. Queer bireyler tarafından gerçekte olduğundan başka anlamlar içeren bir dil söz konusudur ve bu dil yine kendileri tarafından “lubunca” olarak adlandırılmaktadır. Bahsi geçen üç oyunda da bu kelimeler sıkça kullanılmaktadır.

Oyunlardaki trans kadın seks işçilerinin kendi aralarında, kendileri dışındaki insanlara karşı hayatlarını sınırlı da olsa bir şekilde güven içerisinde geçirmelerini sağlayan bir tür kod içeren alt kültür dilini kullanılmaktadırlar. Bu nedenle oyunlarda

geçen bu kelimeleri ve anlamlarını incelemelerin daha iyi anlaşılması adına açıklanması yerinde olacaktır.

“BALAMAZ: Yaşı geçkin, yaşlı erkek.

CANCAN: İstanbul’da, sadece trans kadın seks işçilerinin değil, kadın seks işçilerinin de kendi aralarında Zührevi Hastalıklar Hastanesi’ni ifade etmek için kullandıkları kısaltma.

CIVIR: Trans olmayan, natrans kadın.

CİCİLİK: Para karşılığı olmayan cinsel birliktelik.

CİCİLİK YAPMAK: Para karşılığı olmayan biriyle cinsel ilişkiye girmek.

CD: Cross_ dresser, karşı cinsin kıyafetlerini giyen kişi (Lubunca bir terim değildir. İngilizce bir terim olan cross-dresser teriminin kısaltmasıdır.)

ÇARK: Seks işçiliği yapmak için çıkılan açık alan, cadde, sokak.

ÇARK YAPMAK: Seks işçiliği yapmak için açık alana, caddeye, sokağa çıkmak; bu alanda müşteri aramak, pazarlık yapmak.

DEBEL-DEBER: Para

DOMEZ: Trans kadın seks işçilerinin evinde kalan ve onlara temizlik işlerinde yardımcı olan, piyasaya yeni girmiş trans kadın seks işçileri için kullanılan ifade. Hizmetçi, hizmetli.

GACI: Kadın, trans olmayan, natrans kadın.

GACIVARİ: Kadın görüntüsünde olan trans kadın.

GULLÜM: Gırgır, şamata, hoş sohbet.

GULLÜM ALIKMAK- GÜLLÜM YAPMAK: Hoş sohbet etmek, dalga geçmek, gırgır yapmak, eğlenmek.

KELAV: Trans olmayan, natrans kadın seks işçisi.

KOLİ: Müşteri.

KOLİ EVİ: Seks işçiliği yapmak için kiralanmış veya kullanılan ev.

KÜR: Yalan.

KÜR YAPMAK: Yalan söylemek.

LAÇO: Erkek

LAÇOVARİ: Erkek görünümünde olan trans kadın.

LUBUNYA: Trans kadın (son zamanlarda eşcinsel erkekleri ifade etmek için de kullanılmaktadır.)

MADİ: Kötü.

MADİLİK (YAPMAK): Kötülük yapmak.

MADİLEMEK: Kötülemek, zarar vermek, darp etmek, vs.

MADİLEŞMEK: Kavga etmek, tartışmak.

NAŞLATMAK: Kovmak, uzaklaştırmak.

PAPARON: Polis.

PUTKA: Vajina.

TİTA: Göğüs, meme.

BOL: İçkili eğlence mekanlarında (pavyon gibi) müşteriler tarafından konsomatris olarak çalışan kadınlara ikram edilen az miktarda içki.” (Ördek, 2012)

4.1.4. Türkiye’de Queer Teori ile İlgili Yazılan ve Sahnelenen Oyunlar

Tiyatro sanatı da barındırdığı muhalif yapısı gereği son yıllarda Queer içerikli oyunlar yazılmaya başlanmıştır. Bu oyunların bazıları bu tez çalışması içerisinde incelenecektir. Ancak bu oyunlar içeridikleri muhalif söylem ve ataerkil kalıpların dışında olması sebebiyle ana akım adını verdiğimiz ödenekli tiyatrolarda sahnelenememektedirler. Queer bireyler içeren oyunlar son yıllarda sadece alternatif sahnelerde çalışmalar yapan sanatçılar tarafından yazılmakta ve sahnelenmektedirler. Ana akım tiyatronun dışında kalan bu topluluklar kişisel hak ve özgürlükleri içeren bir

çok konuda olduğu gibi ülkemizdeki gey, trans, lezbiyen, trans ve inter kimlikleri içeren oyunları sergileyen topluluklar olmuşlardır. Bu nedenle alternatif tiyaro ve Türkiye’de bulunan alternatif toplulukların sahip olduğu dinamiklerden ve toplulukların kimler olduğundan kısaca bahsetmek doğru olacaktır.

4.1.5. Alternatif Tiyatro ve Türkiye’deki Alternatif Sahneler

Prof. Dr. Sevinç Sokullu “Alternatif Tiyatro Serüveni” makalesinde bu tür topluluklar için “devlet ödeneği almaksızın” varlıklarını koruyabilen, temel üretme biçimleri “özgür ve baskı altında kalmamış” topluluklar olarak anılmaktadır. Alternatif tiyatroların sosyal bakış açıları, grupların oyun sergilediği mekanlar, seyircisi ve seçtikleri metinler bakımından, ana akım tiyatrodan farklı oldukları söylenebilir. Türkiye’de ise alternatif tiyatro 1960’lı yıllarda öğrenci hareketleri ve politik tiyatro yönünde ivme kazanmıştır. 1980’lerde Bilsak, Kumpanya, İkinci Sokak Tiyatrosu gibi topluluklar sürdürür. Bu gruplar içerik ve biçim açısından deneysel sahnelemeler yapmakta, oyunculuk için de araştırma laboratuvarları olarak yola çıkmaktadır. 2000’li yıllardan sonra ortaya çıkan alternatif tiyatro toplulukları ise geniş bir yelpazede tiyatro anlayışları üzerinden çalışmakta ve sahneleme yapmaktadırlar. Bu topluluklar kendi yazar ve oyuncularını yetiştirmişler, kendi mekanlarını ve markalarını yaratmışlardır. Bu topluluklardan bazıları Kumbaracı 50, İkinci Kat, Dot, Craft, Asmalı Sahne, Tiyatro Boyalı Kuş, Mekan Artı, Seyyar Sahne, vb’dir. Bu topluklar Türkiye’de sadece queer kapsamına girecek konular değil, muhalif bir çok konuyu ele almış, ana akım tiyatroda kendine yer bulamayan bu konuları sahneye taşımıştır. Bknz. (Aracı, 2018)

Akın’ın tespitiyle 2000’li yıllardan itibaren alternatif topluluklar adı verilen bu gruplarda yazılan oyunların “*klasik dramatik yapıyla üretilen oyunların yanı sıra 60’ların postmodern eğilimlerinin ithali, post-dramatik metinlerin üretimi olarak yeni içerik ve biçimlerin kullanıldığı da görülmektedir. Bu türden yeni metinler kimlik, cinsellik, etnisite, cinsel yöneliş, göç, savaş, işsizlik, otorite, dikta gibi güncel temalarla biçimlenmiştir*” (Akın, 2019).

4.2. Türkiye’de Son On Yılda Queer Teori Kapsamında Yapılan Oyunlar

Daha önce Türkiye’de queer bireylerin yaşantılarını yazan ve sahneleyen tiyatroların ana akım değil alternatif sahneler olduğundan bahsedilmişti. Bu tiyatro topluluklarında bahsi geçen bir çok farklı fraksiyon içinde cinsiyet ideolojilerini göz önünde bulunduran oyunlar da sahnelenmiştir. Bu oyunlardan bazılarına örnek verecek olarak Ebru Nihan Celkan’ın yazdığı “Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi” ve Ufuk Tan Altunkaya’nın yazdığı “Çok Hücreli Bölünen” isimli oyunları verilebilir. “Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi” oyunu bir travesti kadının hayatını anlatmaktadır. “Çok Hücreli Bölünen” oyunu tek kişilik bir komedi gösterisidir. Türkiye’de yaşamakta olan öteki kimlikleri konu almaktadır. Toplumsal cinsiyet normları arasında ezilen LGBT bireyleri, feministler, akademisyenler, farklı etnik kökene sahip vatandaşlar, ruh sağlığı bozukluğu çeken insanlar, sokak hayvanları, toplumda görünürlükleri az olan yaşlı bireyler, namus cinayetine kurban giden kadınları konu almaktadır. Türkiye’de LGBT ve benzeri toplulukların tarihçesine sanat perspektifinden bakıldığında, ataerkil değerlerin, kültürel baskıların ekonomik ve eğitim temelli sorunların cinsel tercihleri kısıtladığını bulgulanmaktadır. Öyle ki 1961 ve 1982 anayasalarında bile *“aile toplumun temelidir” maddesinin varlığı heteroseksüalitenin nasıl olumlandığının göstergesidir.* (Şeker, 2013) Bu sebeple toplumsal hayattaki kodlar üzerinden üretilen sanatta da bu tür “öteki” cinsel tercihlerle karşılanmamaktadır. Belkıs’tan aktaran Akın (2019) Türkiye’de 1911 yılında kadın cinselliğinin konu edildiği yazılmış olan “Çıkmaz Sokak” oyunu dışında başka oyun bulunmadığını *“içinde erkek ve kadın rollerinin kalıplaşmış şekillerinin dışına çıkmadan temsil edildiğini, heteroseksüel bir ilişki tanımı dışında herhangi bir temsil ör- neği bulmanın zor olduğunu, olsa olsa yanlış batılılaşan ya da batılılaşmayı ‘beceremeyen’ kadınısı, kılıbık erkek tiplerini bulabileceğimizi”* söylemektedir. Akın bunun dışında yer alan tüm eşcinsel karakterlerin komedi unsuru olarak kullanılan tipler olduğunu belirtmektedir.

Türk tiyatrosunda eşcinsel karakterlerin varlığı 2000’li yıllardan sonra alternatif tiyatroların bu konulara el atması ile söz konusu olmuş ve bu metinler sadece birkaç alternatif topluluk tarafından oynandığı görülmektedir. Ancak 2000’li yıllarda Alternatif Tiyatrolarda yazılan oyunların birçoğunda da homoseksüel bireyler daima seks işçisidir ve bu karakterler oyunun sonunda ya ölmekte ya da kayıplara uğramaktadırlar. Genelde hikayeler otobiyografiktir. Bu oyunlara örnek olarak “80’lerde Lubunya Olmak” ve 90’larda Lubunya Olmak”, “Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi”, “Cadının Bohçası”, “Son Zenne” “Eylül” , “Trans Erkek Öyküleri”

ve “Kimyam Tenime Uymuyor” oyunları verilebilir. Tüm bu oyunlardaki karakterler olan Queer bireyler cinsiyet değişimi süreçlerini ve seks işçisi olarak nasıl çalıştıklarını seyirciye aktarmaktadırlar. 2000’li yıllardan sonra alternatif tiyatrodaki yazılan oyunlara baktığımızda toplumun içine karışmış, seks işçiliği dışında işlerde çalışan, eşleri ve aileleriyle yaşayabilen Queer bireyler bulunmamaktadır. Yukarıda bahsi geçen oyunlarda toplumda işiyle yada herhangi bir başarısıyla, arkadaş dost, işveren olarak bir Queer kahraman çizilmemiştir.

Alternatif sahneler dışında, yazılan ve sahnelenen Queer bireyler, bu metinlerde basmakalıp diyaloglara sahip, alay ya da komedi unsuru lightmotifler olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu nedenden ötürü Queer bireyleri birer eğlence objesi haline getiren ve onları “gülünç” bir obje olarak olay örügülerine dahil eden tekstler konu dışında bırakılmışlardır. Örneğin, Ferhan Şensoy’un “Üç Kurşunluk Opera” isimli eserinde aynı anda sahnede bulunan tüm karakterlere bir isim verilirken cinsel tercihi nedeniyle komedi unsuru haline getirilen eşcinsel karakterin adı “dönme” dir, ona bir isim verilmemiştir (Aracı, 2012).

Bu çalışmada ülkemizde yazılan Queer teori kapsamında üç oyun incelemesi yapacaktır. Bu oyunlardan ilk ikisi Siyah Pembe Üçgen Derneği’nin sözlü tarih çalışması olarak düzenlenen kitaplardan Ufuktan Altunkaya’nın tiyatroya uyarladığı ve yine kendi kurduğu Mekân Artı ’da sahnelediği “80’lerde Lubunya Olmak”, “90’larda Lubunya Olmak” ve Esmeray’ın kendi yazdığı, sahnelediği ve oynadığı “Cadının Bohçası” adlı oyunlardır.

Son yıllarda bu oyunlar dışında Şamil Yılmaz’ın yazmış olduğu “Aşk, Orda, Derinde” , “Tevafuk Mekân”, Ebru Nihal Celkan’ın yazdığı “Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi”, Uğur Kanbay’ın yazıp, yönetip oynadığı “Eylül”, Atlas Karam Tumluer’in yazdığı, sahnelediği ve oynadığı “Kimyam Tenime Uymuyor” oyunları da mevcuttur. Ancak bu oyunlardan Ebru Nihal Celkan’ın yazdığı “Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi”, Kemal Hamamcıoğlu’nun “Garaj”, Uğur Kanbay’ın yazıp, yönetip oynadığı “Eylül” oyunları “Cadının Bohçası” oyunuyla tek kişilik olması, kurgusu ve konu itibarı ile trans bireyin dönüşüm hikayesini göstermesi nedeniyle benzerlikler göstermektedir. Atlas Karam Tumluer’in yazdığı sahnelediği oynadığı “Kimyam Tenime Uymuyor” ise tezin yazarı olmasından ötürü etik kurallar gereği çalışma dışında bırakılmıştır.

4.2.1. “80’lerde Lubunya Olmak” Oyununun İncelenmesi

“80’lerde Lubunya Olmak” oyunu Siyah Pembe Üçgen Derneği- İzmir tarafından bir sözlü tarih çalışması olarak hazırlanarak, 2012 yılında bir kitap olarak yazılmış ve 2013 yılında sahnelenmiştir. Bu sahnelemede Altunkaya metni sahneye uyarlamış ve aynı zamanda yönetmiştir. Ayşe Gülerman, Burcu Şeyben, Elit Çam, Neşem Akhan / İncinur Daşdemir oyuncu olarak görev almıştır.

Oyunun metnini sahneye uyarlayan ve yöneten Ufuk Tan Altunkaya, 1984 yılında Almanya’da doğmuştur. Üniversite eğitimini Ege Üniversitesi’nde “Türk Dili ve Edebiyatı” ve “İktisat” bölümlerinde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji bölümünde yüksek lisans yapmıştır. Altunkaya halen Berlin Freie Universitat’te politik tiyatro üzerine doktora çalışmasını yapmaktadır. Ufuk Tan Altunkaya Garaj İstanbul, Theater Gesnerallee gibi topluluklarla oyuncu ve yönetmen olarak çalıştıktan sonra, 2008 yılında Didem Kaplan’la beraber Mekân Artı’yı kurmuştur. Ufuk Tan Altunkaya, yaptığı çalışmalarda seyirci oyuncu ilişkisi üzerine denemeler yapmış, oyunlarını tiyatro için tasarlanmamış farklı alanları kullanarak sahnelemiştir.

Genelde politik konulara odaklanan Ufuk Tan Altunkaya Mekan Artı’da 2008 yılından itibaren “Metis”, “Takip”, “İç içe” oyunlarını 2010 yılında “Kök”, “Sesler” oyunlarını, 2011 yılında “Katletme Üzerine Bir Oyun Denemesi”, “Dilber Dudağı” “ÜçKİŞİ” oyunlarını, 2012 yılında “1973- Bir Harem Ağasının Hikayesi”, “Şiddet Üçlemesi 1: Ayna”, “Ödipus”, “Bizde Yok”, “Şiddet üçlemesi :2 – Şeker” oyunlarını, 2013 yılında “Anne ve Babalar İçin Cinsel Bozukluklar Rehberi” “Şahmeran’ın Bacakları”, “ 80’lerde Lubunya Olmak” oyunlarını, 2014 yılında “Şiddet Üçlemesi 3 -Kalem”, “ 90’larda Lubunya Olmak” oyunlarını, 2015 yılında “O’ndan sonra” oyununu, 2016 yılında “Burada Bugün”, “Balkon”, “Mesafe”, “Orgia” oyunlarını, 2017 yılında “Yaşamak mı Zor Çince mi” oyunlarını, 2020 yılında “Unutmak- Bir Hatırlama Projesi”, “O’ndan Sonra” oyunlarında oyuncu, yönetmen yazar gibi bir çok farklı pozisyonda görev almıştır.

4.2.2. 80’lerde Lubunya Olmak Oyununun Karakterlerinin Queer Teori ile İncelenmesi

Şekil 4.2: 80'lerde Lubunya Olmak

Kaynak: <https://www.biletix.com/etkinlik/RT50T/ISTANBUL/tr>

“80’lerde Lubunya Olmak” oyunu Ahu, Belgin, Burcu ve Filiz karakterlerinin hayat hikayelerinin kendi hayatlarından kesitleri anlattığı bir pavyonda geçmektedir. Zaman ise 1980 darbesi sonrasıdır. Mekan Artı kendi web sitesinde bu bireylerin anlatım şekline şöyle yer verir:

“Parklarda, üçüncü sınıf otellerde, randevuevlerinde, gece kulüplerinde, Pürtelaş’ta, Bayram Sokak’ta, Dolapdere’de, sokaklarda, karakollarda, kışlalarda yaşamak için direnen, hayata delicesine tutunan ve çoğu zaman birbirlerinden başka sınılacak kimsesi olmayan Lubunya bireylerin gözünden Türkiye’nin gündemine yönelik aktarımların bulunmaktadır.” (<http://www.mekanarti.com/index.php/tr/allcategories-tr-tr/18-oyunlar/2013/27-80-lerde-lubunya-olmak-2013#hakkinda>, Erişim Tarihi: 12.12.2020)

Oyunda adı geçen karakterlerle birebir yapılan görüşmeler sonucu oluşturulan metinde, karakterlerin söylemlerinde değişiklik yapılmamış replikler trans bireylerin görüşmelerde belirttikleri kelimelerle oluşturulmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere koli kesme, cinsel ilişki de bulunmak; laço, erkek; lubunya, kadın görünümlü erkek eşcinsel ya da trans kadın; çarka çıkmak, otostop; e5 yolu üzerinde seks işçiliği yapmak ise çarka çıkmak olarak ifade edilmektedir.

1970’li yıllarda yükselen tansiyon, sağ ve sol hareketleri 1980’de gerçekleşen darbe ile sona erdi. Toplum darbe sonrası iki farklı yaşantıyı aynı anda deneyimlemeye başlamıştır. Bir yanda darbe sonrası faili meçhuller, baskı ve yasaklar sürerken diğer yandan köylerden kente göçün yoğunlaştığı, bu kitlelerin şehirde seslerini duyurmak için yaygınca dinlendiği arabesk kültürün hüküm sürdüğü, özel televizyonlar, paketli dergilerin bulunduğu renkli bir dünya mevcuttu.

Türkiye’de yaşayan LGBT bireylerinin yaşamları 1970 itibariyle bazı verilere ulaşmak mümkündür. Eskiye yönelik herhangi bir kayıt video ya da yazı bulunmamaktadır. Vitrinde Yaşamak isimli kitabında Nurdan Gürbilek (2014) bu yıllarla ilgili olarak mahrem olarak kabul edilen ‘cinsellik’ konusunun bu yıllardan itibaren görünür olduğunu belirtir. “Cinsel eğilimler sınıflandırıldı (Eşcinseller,

Biseksüeller, Transeksüeller, Zıtcinseller), kuşaklar ayrıştırıldı. Nihayet özel hayat denen alan ilk kez bir kamu meselesi olarak, kuşatıcı ve kışkırtıcı bir söz düzeni içinde tarif edildi.”

Ayrıştırılan bu gruplar bir yandan da isimlendirilirken, toplumun bedenleri 80’li yılların giyim ve makyajı ile vatkalar, püsküllü ceketler ve benzeri aksesuarlar, değişik renklerde makyajlar, parlak kumaştan taytlar, aerobik kıyafetleri, kadınlı erkekli permalı saçlar oransızlaştırılıyordu. “unisex” terimi ilk kez bu yıllarda hayatlarımıza girdi.

Ancak çok kanallı televizyonlarda o renkli dünyanın yanı başında yaşanan karanlık ve baskı “80’lerde Lubunya Olmak” oyununda, toplum tarafında “renkli” dünya içerisinde kabul edilen trans bireylerin ağzından seyircisine aktarılmaktadır.

Bu dönemde travesti ve eşcinsel erkekler getto halinde hareket ederlerdi demek mümkün olabilir. 1970’lerin sonlarında Taksim Abanoz sokakta hem çalışıp hem de yaşamlarını idame ettiren translar, zamanla baskıyla bulundukları yerden uzaklaştırılmışlardır. Kendilerine yeni yaşam alanı olarak Dolapdere’yi seçenler maalesef burada da uzun süre barınmamışlardır.

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte İstanbul’dan zorla trenlere bindirilerek sürgün edilmeye çalışıldılar. 1981 yılında çeşitli sahne yasakları aldılar. Barınma konusunda çok ciddi sıkıntılar çekmişleridir. Birlikte olan yaşamlarına darbe vurulup gettolaşma alanları yok edilmiştir.

Medya da LGBT bireyleri ile ilgili haberler yapılmamaktaydı. Transseksüeller için yapılan haber başlıklarında -kadın kılığındaki erkek- gibi cinsiyetçi ifadeler yer almakta, medyada ve televizyonlarda bu figürlere bir eğlence unsuru sıra dışılığı içinde toplumdan ayrı “komik” tipler olarak yer verilmekteydi.

Bu dönemde toplum eşcinsel kelimesinin anlamını bilmemekte hayali bir varlık konumundadır. Toplum normal kategorisine sokamadığı herkese homoseksüel ibaresini yapıştırarak yalnızlaştırma yolunu seçmiştir.

Ayrıca bu dönem LGBT bireylerinin yaşadığı ayrımcılığın baskının şiddetinin doruğa çıktığı bir dönemdir. Bir yandan eğlence medyası tarafından komikleştirilen LGBT bireyleri ve onların normal görülmeyen farklı cinsel yönelimlerinin haberleri de manşette ve nefret diliyle yer almıştır. Bu yıllarda kayıtlara geçen birçok intihar vakası görülmüştür.

80’lerin ilk yılları cinsiyet geçişi yapmak isteyen bireyler için çok zor geçmiştir, bu bireyler şart koşulan ameliyatları oldukları halde birçoğu kimliklerini

alamamışlardır. 1985 yıllarında yaklaşık 100 eşcinselin parmak izi alınmış ve bu kişiler toplumdan soyutlanmışlardır. O yıllarda bu bireylere yapılan muamele meşru olarak nitelendirilmekteydi.

‘‘Ahu ‘‘Ben çocukken bende vardı bir şeyler. Köyde benim adam duyuldu. ilkokula giderdim ben, başımda tülbent ayağımda eteklikler... Köyde herkes biliyordu beni. Zeki Müren diyorlardı da, ben Zeki Müren’in Zeki Müren olduğunu bilmiyordum ki. ilkokula gidiyordum daha, 8-9 yaşındaydım. Bir komşumuz, köy yerinde bir kadın, bana dedi ki: ‘‘Sen Zeki Müren gibi olacaksın.’’ ‘‘O kim?’’ dedim, ‘‘Ben tanımıyorum.’’ Ben sonra şimdi idrak ediyorum. Kadın bana doğruyu söylemiş yani. Hep kız gibi hissediyordum kendimi.’’ (Gürsu, 2012)

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim eşitsizliği her dönem olduğu gibi 80 döneminde de insanlar arasında ayrımcılığa, nefret suçlarına, çeşitli baskılara neden olmuştur. Genel hatlarıyla oyuna baktığımız zaman transseksüel kadınların ailelerinden başlayarak toplumun her alanında gerek intihar gerekse nefret cinayeti olarak yaşadıkları baskıyı şiddeti buna bağlı olarak ölümleri görmekteyiz.

Kadınların cinsiyet eşitsizliği nedeni ile birçok alanda ayrımcı olan toplum, transseksüel kadınlar için çok daha ağır sonuçlar doğurmuştur. Örnek vermek gerekirse; Zorunlu seks işçiliği yapan trans kadınlar hem ayıplanmış hem de seks işçiliğine maruz bırakılmışlardır.

‘‘Belgin: O 80’li yıllarda içerisinde çalışma alanlarımız gündüze döndü, onda sonracığıma Gündüz müşteri edinmeye başladık. İşte kelle koltukta kimimiz Belgrad ormanlarına gidip çalışıyorduk kimimiz karşılara gidip çalışıyorduk, yani kelle koltukta hayatı devam ettirmek zorundaydık: Çünkü ev sahibi darbeden anlamaz, elektrik darbeden anlamaz, ekmek, su darbeden anlamaz, ondan sonracığıma diğer giderlerin, kuaför darbe oldu anlamaz, bunların hepsi parayla dönen şeyler, bakkalına, kasabına, kirana ekmeğine, kıyafetine aa bugün darbe oldu beni idare edin diyemezsin: Yapacağın tek bir şey vardır: Bugün de olduğu gibi seks işçiliği yapmak zorundasın.’’ (Gürsu, 2012)

Yaşama hakkı için başka şansı olmayan trans bireyler hayatta kalabilmek için zorunlu olarak seks işçiliği yapmışlardır. Dolayısıyla onlar hayatın sadece kendi alanı ile ilgili konularını bilirken, yaşadıkları her ortamdan dışlandıkları için eğitimlerini tamamlayamamış dünyayı başkalarının gözünden öğrenmek zorunda kalmışlardır.

‘‘Ahu: 80 İhtilaline kadar Ankara’daydım. Evdeydik. Benim laçom vardı. Yatıyorduk. Arkadaşım geldi. Kapıyı çaldı. Kalk dedi. Ne oldu? Dedim. İhtilal oldu dedi. Ben dedim, ihtilal ne demek? Ne oldu? İhtilal ne bilmiyorum çünkü... bana dedi ki; Kocana sor. Kocam da makine mühendisiydi. Sümerbank’ta çalışıyordu. Ben 20 yaşındaydım. O’da 23,24... İhtilal olmuş, dedim ben. Okumuş kültürlü bir insandı. O, bana izah etti. ‘‘Askeriye el koydu’’ dedi. ‘‘Sokağa çıkma yasağı var’’ ben de tamam dedim o zaman’’ (Gürsu, 2012)

Oyundaki karakterlere yakından bakmamız bu bireylerin yaşadıklarını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Ahu, Samsun doğumludur. Ailesi ile birlikte köyde

yaşamlarını sürmektedirler. Kendisini küçük yaşlarda fark eden Ahu, diğerler çocuklar gibi cinsiyet rollerine uyum sağlayamamış ve kendisini hissettiği bedene adapte şekilde yaşamaya başlamıştır. Bu durum insanlar tarafından fark edilmiş ve Ahu toplumsal normların dışında kaldığı için dalga konusu olmuştur. Kendisine -Zeki MÜREN – lakabı takılmıştır. Zeki Müren, queer sanatçılar arasında yer alır diyebiliriz. Nedeni ise Zeki Bey, cinsiyet kalıpları içerisine sığışmamış feminen ve cross dresser diyebiliriz. Ahu, abileri tarafından şiddete maruz kalmıştır. Darp nedenleri ise Ahu'nun erkek gibi olmamasıdır. Ailesi ile Aksaray'a taşındıkları zaman lubunyaları ilk kez orada görmüş ve kendisine yakın hissetmiştir. Gece vakitleri erkeklerle görüşüp onların parasını alıyor ama kendi deyimi ile “koli kesmiyordur”. Yaşı 23 olduktan sonra diğer trans kadınların gettolaştığı meşhur Abanoz sokakta çalışmak zorunda kalmıştır. Çeşitli tavernalarda çalışıp müşterileri ilişkiye girmeye başlamıştır. 80 darbesi sonrası yasaklarla durumlar daha da ağırlamış ve çalışamaz duruma gelmiştir. Diğer trans kadınları tanıdıkça ortak noktaları olan şiddet sarmalının nasıl işlediğini görmemiz mümkün olacaktır.

Seks işçiliği yukarıda belirttiğimiz gibi transseksüel kadınlar için zorunluluktan başka bir şey değildir. Durum şart ne olursa olsun toplumun ötekisi trans kadınlar yine aynı toplumun erkeklerine hizmet etmek için seks işçiliği yapmak zorunda bırakıldılar. Bu tutum toplumda yaşanan iki yüzlülüğü bize açıkça gösteriyor. Çünkü trans bireyleri reddeden toplum onları farklı bir biçimde kullanmaya devam etmiştir. Ama bu durum yok sayılmış trans bireyler fiziksel ve psikolojik şiddet sürmeye devam etmişlerdir.

Belgin, çekirdek ailesiyle belli bir yaşa kadar gelmiştir. Anne baba ve iki kardeş olarak. 1958 senesinde anne ve babası boşandığı zaman mahkeme çocukları anneye vermiştir fakat bir süre sonra babası çocukları kaçırmıştır. Belgin psikolojik travmalar yaşayan bir çocuktur ve seneler sonra bu durumu itiraf edebilmiştir maalesef amcasının istismarına maruz kalmıştır. Bu süre zarfında dinden soğuduğunu ve her şeyin bir dayatma olduğunu düşünmeye başlamıştır. Babası başka bir kadınla evlendikten sonra şiddet görmeye başlamış ama aynı zamanda babasının panayırı ile Türkiye'yi dolaşarak çalışmıştır. 1960'larda evden kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Kendisi oyunda bu yolculuğunu acı bir şekilde şöyle ifade etmektedir “*muavin beni kullana kullana Harem'e getirdi*” (Gürsu, 2012) Uzun süre parklarda yatmış maddi zorluklar çekmiştir. Kuaför salonlarında çevre edinerek Abanoz sokağı keşfetmiş ve yolu oraya düşmüştür. Onun ifadelerinde Abanoz sokağın 60 yaş üstü seks işçilerinin

de çalıştığı bir yer olduğu belirtilmiştir. Abanoz sokakta yani genelevde çalışan bu kişiler, bu sokak kapatıldığı zaman Karaköy'e taşınmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar iki yer arası mekik dokumaktadır. Bu belirsizlikler nedeniyle sağlıksız güvencesiz bir zorunlu seks hayatı yaşıyorlar. Buradaki güvence kelimesini ölüm kalım olarak adlandırabiliriz çünkü nefret cinayetleri tam da bu nokta da başlamaktadır. Öldürülen trans kadınların çoğu kendi erkek arkadaşı kocam dediği kişilerdir. Erk kişisi kendi yaptığını hazmedemeyip karşısındaki kişiden nefretini çıkarıyor diyebiliriz. Genel ev patronu kör Leyla dedikleri bir kadın abanoz sokakta ev işletmeye başlıyor ve Belgin orada çalışıyor. Bir gece döneminin en iyi mekânı olarak bilinen kulüp 12 de eğlenirken polis baskınına uğruyorlar ve Belgin gözaltına alınıyor. Yine oyundaki ifadesinde Belgin şu sözleri kullanmaktadır. “*Polis diyor ki “kadınlar bir yana, kadın kılıklılar bir yana”*” (Gürsu, 2012)

Bu cümle bu dönemde bu bireylerin nasıl ötekileştirildiğini gösteren en temek cümledir. Toplumda kadın sadece kadın cinsiyeti ile doğup hayatını böyle sürdüren doğurganlık özelliği olan bireyler olarak algılanmaktadır. Dönme -Kadın kılıklı gibi terimler ise biyolojik cinsiyetini reddeden karşı cinsiyete özenen ancak bir statüye sahip olmayan bireyler için toplumda olumsuzlaşma anlamı ile kullanılan sözcüklerdir. Özellikle “Dönme” terimi toplumun ötekileştirdiği insanlara karşı hakaret amaçlı kullanılan bir kelimedir. Genelde LGBT bireylere aşağılamak anlamında kullanılmaktadır.

Başka örnekler vermek gerekirse: eşcinsel bireylere tekerlek, top, feminen erkeklere kız kılıklı, yumuşak, maskülen kadınlara -erkek Fatma- cinsiyet kimliğini düzeltten bireylere ise -dönme- gibi birçok terim kullanılır ve bu terimleri bu bireyleri toplumun dışına atmak, ötekileştirmek amaçlı kullanılmaktadır.

Ataerkil toplumlar kadın bireylerini ikinci sınıfa atar. Kadın bir obje olarak görüldüğü için yaptığı her şey ayıp günah ve üstü örtülmesi gereken bir meta olarak görülmektedir. Kadının rolü ataerkil toplumlar içerisinde evinde oturmak, çocuklarına bakmaktır. Kadın masum ve yumuşak başlı olmak durumundadır. Bu yüzden yumuşak, sakın, zarif gibi terimler kadınlar için kullanılmaktadır. Bu yüzden kadın için ideal yaşam alanı evlerdir. Bu yüzden çalışan kadınlar bu kamusal alana uyum sağlamak için erkekleşmek durumunda kalırlar. Kamusal alanda yer almayı başarabilen kadın, bu kamusal iş ortamının her alanında ikincilleştirilmeye çalışılır. Örneğin aynı işi yapsalar da kadınlar erkeklerden daha az kazanır ve erkekler kadar kolay terfi ettirilmezler. Erkekler ise güç, cesaret gibi kavramlarla adlandırılırlar.

Dolayısıyla kadınlar için kullanılan “yumuşak” gibi kelimeler bir alay ve aşağılama mekanizmasıdır. Bir erkeğin kadınlaşması erkeklik statüsünü aşağılarken, bir kadının erkekleşmesi erkekler tarafından kabul görmeyecek bir kadının erkek statüsüne erişmeye çalışmasıdır. Kadın ikinci planda yer alırken biyolojik cinsiyeti erkek olan bir erkeğin bu birincil statüyü bırakarak kadın olmayı seçmesi, erkeklerin bu bireylerden nefret etmesine yol açmaktadır. Genelde erkek bireyler tarafından görev alınan polis, asker gibi mercilerde görev alanlar bu nedenle trans bireylerden nefret ediyor ve üstlerinde kadın hayat kadınlarına yaptıklarından daha fazla şiddet uygulama eğilimi göstermelerine neden olabilmektedir.

Belgin oyunda bizler bedel ödedik demektedir.

“Belgin: Hiçbir şey bu kadar kolay olmamalı. Karakolun üst katına çıktıklarında orada bir yazı görmüşler “Burada Allah yok. Peygamber tatile çıktı” mecburen içeri girerken gardiyana selam vermek zorundasın diyor. İçeri de türlü işkencelere maruz kalmışlar. Gözaltına alındıkları yer erkekler koğuşı, kadınlara haliyle girememişler. ” (Gürsu, 2012)

Oyunda güzelliği ile öne çıkan karakterlerden olan Filiz ve Burcu ise darbe sonrası yaşadıkları ile ilgili şunları söylemektedir.

“Filiz:” Darbe Sabahı Beyoğlu’nda askerlerin yürüme sesine uyandım. Sokağa ineceğiz, makyajımı falan yaptık. Ev basıldı. Bizi askeriye orduvine götürdüler. Karakola teslim etmediler. Hastanemiz vardı bizim: Cancan. Bizi Cancan’a yolladılar. Oradan da çıktık Ahlak’a geldik. Ahlak’ta saçlar kesildi. Sirkeci’de... Askeriye bitti, polisin eline geçti. şiddetler başladı. Dayaklar yiyoruz, falakalar yiyoruz: Sizi şişenin üstüne oturtacağız “ (Gürsu, 2012)

Genel ahlak normları kendinden olmayan herkesi reddeder ve yok etmeyi planlar. Bu kadınların götürüldüğü yerin Ahlak masası olması da oldukça ironiktir. Sistem kendisi gibi olmayan onların tabiri ile uyumsuz toplum biçimlerinden uzakta olan herkesi şiddet ile ehlileştirmeye çalışmaktadır. Bu şiddet biçimleri farklı zamanlarda farklı yüzyıllarda kılık değiştirerek öteki bireylerin karşısına çıkmıştır. Keza 80 dönemi de tarihin tekerrür etmesinden ibarettir. Genel ahlak normu demek toplumsal cinsiyet bağlamında heteronormatif yapının kabul görmesi toplumun her bireyinin heteroseksüel biçimde ilişkilenebilmesini hedefler. Bunun dışında farklı yönelimi olan diğer Queer bireyleri şiddet ile kendisine benzetmek ehlileştirmek istemektedir.

“Burcu: “Sirkeci’deki İstanbul Emniyet Müdürlüğü olan Sansaryan Han ve “Cancan” diye anılan Zührevi Hastalıklar Hastanesi çalışıyordu. Polis ekipleri tarafından gözaltına alınınca bazen günlerce buralarda mahsur kaldık. Bu gözaltı ve inceleme süreçlerinde şiddet, şantaj ve

rant yoğun olarak vardı. Polis memurları zorla cinsel ilişkiye giriyor, saçımızı kesiyor, sopalarla vuruyordu.” (Gürsu, 2012)

Transseksüel kadınların her dönemde cinsiyet kimliklerinden ötürü gördüğü baskı hemen hemen eşit seviyede ve acımasız olmuştur. Kadınları bir şekilde erkek olmaya zorlayan eril bir zihniyet ile sınanmış sonucu ölüm olacak işkencelere maruz kalmışlardır. Queer teoriye göre yol seçmek diye bir şey yoktur. Kişi ameliyatlı da olsa ameliyatsız da olsa beyanı esastır. Kadının diyorsa kadındır. Veya iki cinsiyeti birden hissedebilir. İşte burada da toplumun bir başka bireyin beyanı ve bedeni üzerindeki baskı ve şiddeti görmekteyizdir. Queer bireyler 16. yüzyıldan itibaren toplumdan dışlanmış yalnızlaştırılmış ve hayatları kısıtlandırılmıştır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimlik eşitsizliğine karşı her toplum ortak bir davranış biçimi geliştirmiştir. Bu nedenle bu bireyler toplumda saklanmak, gizlenmek zorunda kalmış ve yok sayılmayı alışkanlık haline dönüştürmüştür. Toplumda var olmak için önemli bir parçalarını saklamak zorunda kalmışlardır. Örneğin II. Dünya Savaşı’nda Naziler Çingeneler, Yahudiler, hastalıklı/zayıf /özürlü bireyleri ve eşcinselleri toplama kamplarına almışlardır. 1950-60 yıllarda eşcinsellik tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak görülmüştür. Dolayısıyla toplumda seks işçiliği dışında bir görev yapmak, işinde yükselebilmek isteyen LGBTli bireyler kendilerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Gizleyemeyen bireyler de toplum dışına atılmıştır.

Genel olarak LGBT bireylere karşı dünya genelinde düzenli olarak uygulanan zulüm biçimleri şunlardır: “*Haksız tutuklama, haksızlık ve asılsız suçlamalar; özellikle reşit olmayan çocuklarla seks yapma suçlaması, dayak, işkence ve tecavüz, iş yerinde zulüm, işten atma, okulda ve başka yerlerde zorbalık, mahremiyetin ihlali hapis, para cezaları, kırbaqlama idam.*” (Baird, 2004)

Oyundaki karakterlerin hikayelerine bakıldığında birbirine benzer süreçler görülmektedir. Tüm karakterler “ cinsel kimlikleri” nedeniyle önce ailelerinden dışlanmışlardır. Çünkü toplumsal normlara göre böyle bir çocuğa sahip olmak aileler için utanç kaynağıdır. Baskı daha mahalleden başlamıştır. Bu noktada queer bireyler ya cinsel tercihlerini saklayarak toplumun normlarına uyacak ya da yaşadıkları ortamda var olamayacaklarından kendilerini kabul edecek büyük şehirdeki gettolarına taşınacaklardır. Oyundaki Ahu, Belgin, Burcu ve Filiz de önce evlerinden ayrılırlar. Büyük şehirlerdeki gettolarına katıldıkların da ise yeni bir isim almak, kendi oluşturdukları lubunca dilleriyle konuşmak durumunda kalırlar. Elbette bu tercihleri

yapan bireyler olarak da meslek seçimleri zorunlu olarak seks işçiliğidir. Oyunda bahsedildiği üzere polisler tarafından şiddet görmekte, sürgün edilmekte ve aşağılanmaktadır. Kurnaz'ında (2020) belirttiği üzere Türkiye Queer şiddetin en çok görüldüğü ülkelerden biridir.

4.2.3. “80’lerde Lubunya Olmak” Oyununun Sahnelenişi

Oyunun yönetmeni 1984 yılında Almanya’da doğan Ufuk Tan Altunkaya Ekonomi ve Türk Dili ve Edebiyatı eğitiminin ardından, İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Halen Berlin Freie Universität’te Politik Tiyatro üzerine doktora eğitimine devam etmektedir.

Tiyatro çalışmalarına İzmir’de başlayan Ufuk Tan Altunkaya garajistanbul, Theater Gesnerallee, Tiyatro Kordelya ve Mekân Artı gibi kurumlarda oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı, çeşitli kurumlarda dersler verdi. 2010 yılında ekip arkadaşlarıyla beraber Mekân Artı’nın kuruluşunda yer aldı. 2008’ten beri farklı sahneleme teknikleri üzerine yoğunlaşan Ufuk Tan Altunkaya, seyirci oyuncu ilişkisine odaklanıyor. Özellikle tek seyircilik ve alana özgü oyun çalışmaları ile tanınan Ufuk Tan Altunkaya farklı alanları oyun alanı olarak kullanıyor. Özellikle politik konulara odaklanan Ufuk Tan Altunkaya’nın Cumartesi Anneleri üzerine hazırladığı oyun “Bizde Yok” ve düşünce suçları üzerine hazırladığı “Kalem” daha önceki yıllar İKSV Tiyatro Festivalinde gösterildi.

Ufuk Tan Altunkaya, oyunda bahsi geçen trans bireyleri tek bir mekânda toplamıştır. Bu mekân bir müzikholde veya pavyondur. Dönemin şarkıları eşliğinde başlayan oyun şarkı aralarında kadınların kendi hikayelerini anlatmasıyla devam eder. Şarkılar karakterlerin yaşadıklarını destekleyen dönemin arabesk söylemlerini içeren şarkılardır. Sahnelemede müzikholün renkli ve eğlenceli ortamına tezat olarak anlatılan öykülerle, seyirci ile interaktif bir ilişki kurulmaktadır. Müzikhol olduğu için seyirciler de içki masalarında oturmaktadırlar. Bu tutum seyircinin eleştirel yani ötekileştirilen trans kadınlara bakış açısını kırmıştır diyebiliriz, yani ortak bir payda da buluşturmuştur.

Trans kadın karakterler oyunda herhangi bir ayrımcılığa ötekileştirilmeye maruz kalmadan yaşadıklarını insanlarla paylaşmaktadırlar. Eğlence mekânı olarak seçilen şarkılarla türkülerle ilerleyen oyun arasında anlatılan acı dolu hikayeler seyirciye hem dönemi hem de LGBT bireylerin talihsiz hayatlarının içeriğini aktarmaktadır. Aslında

bu anlamda oyun tam da 802li yıllarda toplumun yaşadığı ikili karşılığı aksettirmektedir. Darbe sonrası korku yasak ile bastırılan toplum, dışardan bakıldığında renkli, eğlenceli “çağ atlamış” görülmektedir. Bu müzikhol dönemin dinamiklerine paralel olarak kurulmuş, o dönemin günlük dinamikleri üzerinden sahnelenmiştir.

4.3. “90’larda Lubunya Olmak” Oyununun İncelenmesi ve Queer Teori ile İncelenmesi

Şekil: 4.3. 90’larda Lubunya Olmak

Kaynak: <https://tiyatrolar.com.tr/tiyatro/90-larda-lubunya-olmak>

“90’larda Lubunya Olmak” Siyah Pembe Üçgen İzmir Derneği’nin yapmış olduğu “LGBT Sözlü Tarih” kitabının ikincisidir. Bu kitap da yine Ufuktan Altunkaya ve Murat Baykan tarafından oyunlaştırılmış ve 2014 yılında Mekan Artı sahnesinde Ufuktan Altunkaya rejisinde sergilenmiştir. Oyunda Didem Topatan, Murat Baykan, Nilsen Arıbaş, Onur Adıgüzel, Onur Ceyhan, Serhat Kaçar, Sinan Coşkun, Şebnem Nazlı Karalı, Ceren Taşçı oyuncu olarak görev almıştır. 90’lı yılların güncel politik olaylarına gönderme yapan oyun farklı mekanlar kullanılarak, dönemin pop müziği şarkıları eşliğinde kurgulanmıştır. Yaşam Kaya’nın Tiyatro Online sitesindeki yorumu şöyledir:

“Geçmiş oyunlardaki gibi farklı anlatı tekniklerini bir kenara koyan yönetmen, stabil konuyu çevresel etkileşimle seyirciye sunmuş. Yönetimsel başarı öylesine bariz ki, insan konunun sürükleyiciliği karşısında gayet keyifle sahneye bakıyor. (...) Alternatif Sahnelerde çoğu oyun bir-iki çekyat, iki sandalye ile oynanırken, Mekan Artı ‘Oda Tiyatro’ mantığını profesyonel düzleme çekiyor. Işık-dekor-kostüm üçleminde grubun gösterdiği incelik “90’larda Lubunya Olmak” gösterisini sezonun en iyi oyunlarından bir tanesine dönüştürmüş!” (http://tiyatronline.com/90-larda-lubunya-olmak_-mekan-arti-3379, Erişim Tarihi: 04.01.2021)

80’lerde Lubunya Olmak oyununda 1980 darbesi sonrasında baskı ve işkenceyle querr bireylerin mevcut yapı içerisinde “normalleştirme” süreçleri aktarılmış, 90’larda Lubunya Olmak oyununda queer bireylerin kendilerini ifşa etmeleri ve örgütlü yapıya dönüşümleri aktarılmaktadır. 80lerde bu şehre gelerek yerleşen ve birbirilerini bulmayan çalışan, baskı ve zulümle yok edilen queer bireyleri artık kendilerine ait gettolarını kurmuşlar, kendilerine ait eğlence mekanlarında eğlenmiş, kendi sanatçılarını çıkarmışlar, örgütlü bir düzene geçerek yayınlarını ve derneklerini organize etmeyi başarmışlardır. 90’lı yıllarda queer bireyleri için örgütlenme, bir araya gelme aşkı ve mücadeleyi bir arada keşfettikleri yıllardır demek mümkündür. Oyun mekanı da 80’lerde Lubunya Olmak oyunundaki gibi kapalı bir müzikol değil, değişken bir kaç mekandır. Oyundaki ilk mekan bir gezi parkıdır ve artık querr bireyler gündelik hayatın kıyısına yaklaşmışlardır.

4.3.1 Oyunun Özeti ve Karakterler

Oyun eşcinsel olan Murat, onun sevgilisi Sinan, Transeksüel olan Ceren ve Hande, trans geçiş karakteri Kerem ve Lezbiyen Karakter olan Ayşedir. Oyun yabancılaştırıcı bir üslupla zaman zaman anlatılır, zaman zaman karşılıklı olarak oynanır.

Murat cinsel tercihini yeni fark etmiştir. Aslında görünmek ve kendi gibi biriyle karşılaşmak adına cesaret göstererek ortaya çıkmış, görünür olmuştur. Aslında murat karakteri oyunda tüm queer bireylerin temsilidir. Bu nedenle oyunun başında Murat, “Bu bir kişinin hikayesi değil... Neler yaşadım? Onu anlatacağım.” demektedir. Bir kişinin hikayesi değil demesinin önemli ve ortak noktalarından biri eşcinsellerin hemen hemen hepsinin gizlenmek zorunda oluşlarıdır. Murat burada kendi hikayesini anlatırken aslında ortak bir sorundan bahseder. 90’lar dönemi her dönem gibi baskıyla geçmiştir demek mümkün fakat bu dönemde lgbt bireyleri bir araya geldikleri için çok büyük adımlar atmışlardır. Bir çok LGBT örgüt bu yıllarda kurulmuştur. Aslında oyunun kitap versiyonunda buradaki bireylerin LAMdaistanbul’un kurucuları olduğu söylenmektedir.

Toplumsal cinsiyet kuralları gereği aşk kadın ve erkeğin arasında yaşanır. 90’lar da Lubunya olmak oyunun ilk sahnesinde iki erkeğin aşkına tanıklık edilir böylece, eşcinsel iki erkeğin birbirine duyduğu “aşk” gösterilir. Bu karakterler para karşılığı değil, birbirini seven ve değer veren iki aşık olarak gösterilmektedirler. Ana akım

oyunlarda rastladığımız eşcinsel erkek karakterler genellikle “feminen “yani kadınsı özellikleri abartılmış, konuşmalarında sürekli belli konuşma nidaları bulunan “ay kız” veya “ayol” sözcüklerini kullanan ve her gördüğü erkekle ilişki yaşamak isteyen insanlar gibi yansıtılır. Bu karakterizasyon aslında bu bireylerle ilgili değersizleştirme ve aşağılamanın metinlerdeki içselleştirilmiş halidir. Fakat oyunun ilk bölümüne baktığımızda Murat ve Sinan karakteri gerek kıyafetleri gerekse konuşmalarıyla ana akım tiyatrolarda gördüğümüz bu feminen erkek formunun dışında çizilmiştir. Seyirci burada hem iki erkek aşkına tanıklık ederken hemde eşcinsel erkeklerinde kendileri gibi olabileceklerini görmektedir. Böylelikle toplumun zihninde resmedilen eşcinsel fügürü ezberi bozulmuştur.

Oyunda bulunan Hande eve Ceren, transseksüel karakterlerdir. Onlar oyun boyunca Lubunca sözcükler kullanırlar. Sahneye çıktıkları andan eğlence yaşama sevinci ile oldukça canlı resmedilmişlerdir. Burada 90’lı yıllarda sıkça karşılaşılan ekranlardaki travesti terörü haberlerine tezat oluşturulmuştur. Oyunun trans geçişinde olan karakteri Kerem trans bireylerin geçiş sorunlarını dile getirmektedir. “*Kerem:Abla bende belde yok. Titalarımı yaptırıyorum. Similyam da duruyor öyle erkek gibi geziyorum. Giyinikken gene bir şeyler dolduruyorum ama burada herkes has gacı gibi. Utanıyorum.*” (Cingöz ve Gürsu, 2013)

Şimdiye dek oyunlarda gördüğümüz karakterlerin hepsi cinsiyet düzeltme operasyonlarını tamamlamış karakterlerdi. Fakat Kerem daha sürecin başında bir kadın olarak geçiş sürecini ve yaşanan zorlukları ön plana çıkarmaktadır. “Erkek gibi geziyorum” diyen Kerem, gerekli hormon terapisini ve geçiş operasyonlarının olmadığı için istemediği bir bedenine içine sıkışmıştır ve bundan rahatsızlık duymaktadır. Tüm bu süreçleri geçirmiş olan Ceren, “*Canını sıktığına değmez. Biz bizyiz burada. Hepimiz gacıyız. Titaymış, similyaymış, putkaymış, trikaymış onlar işin teferruatı. Buralar sadece bizim mekanlar.*” (Cingöz ve Gürsu, 2013) diyerek onu avutmakta beden formlarının hiçbir önemi olmadığını kişinin hangi cinsiyeti hissederse o kişi olduğunu söylemektedir. Kerem karakteri, ameliyatsız olduğu için erkek değildir. Kendisini kadın hissettiği için kadındır. Kişinin transseksüel olması ameliyatlara bağlı olmadığını Ceren karakteri üzerinden dile getirilmiştir.

Oyunda ülkede olup biten toplumsal olaylara da gönderme vardır. Şiddet toplumun her kesiminde farklı biçimlerde farklı kitlelere uygulanmaktadır. Oyunda ülkenin arka planı yine Murat’ın ağzından anlatılmaktadır .

“Murat: Zaman ilerledi. Tarihin bir önemi yok. Ama kötü zamanlardı. İşkenceler, faili meçhuller, anneler Galatasaray önünde beklerken, Sivas’ta insanlar yakılırken, işkecede insanlar ölürlen, kaybolurken; ülkenin bir kısmında köyler yakılırken; boşaltılırken... Bizler de burada yaşamaya devam ediyorduk... Acının tarifi yok; acının boyutu da yok; herkes kendi hayatını yaşıyor...” (Cingöz ve Gürsu, 2013)

90’lar dönemi sadece LGBT bireylerini değil etnik kökeni ve dini farklılıkları olan bireyleri de ötekileştirmiştir. Sivas Madımak otelinde Alevi kimlikli gazeteci ve yazarların yakılmıştır. 90larda Lubunya olmak sadece Lubunyalı değil, bir dönem ötekileştirmeye maruz kalan bir çok kesimi gözler önüne sermektedir. Genel hatlarıyla LGBT bireylerini ötekileştirmeden yaşam mücadelelerini anlatarak cinsel kimlik ve cinsel yönelimlerinden ötürü ağır bedeller ödeyen insanların hak mücadelelerini olduğu gibi önyargısız bir şekilde anlatılmaktadır. Sahnelemede ise yabancılaştırma unsuru olarak sahne gerisine tv ekranları konulmuştur. Bu epik -diyalektik bir düzlemde seyircinin bu arka planın farkına varması sağlanmıştır. Ön tarafta queer bireylerinin hayatına tanıdıklık edilmekteyken sahnenin arkasındaki ekranlarda anaakım medyanın nefret dili kullanılmaktadır.

4.3.2. 90’lı Yıllardaki Türkiye ve Pop Kültür

90’lı yıllar Türkiye’de oldukça hareketli gelişmeler yaşanmıştır. Gümrük birliği anlaşması imzalanmış, Türkiye’nin AB üyesi olması söz konusu olmuştu. 90’larda Turan Dursun, Bahriye Üçok, Çetin Emeç, Uğur Mumcu, Metin Göktepe, Özdemir Sabancı, Haluk Görgün ve Nurgun Hasefe, Ahmet Tamer Kışlalı gibi bir çok suikast vakası yaşandı. Sivas katliamı, Susurluk skandalı ve 28 Şubat olayları da bu yıllarda yaşandı. Oldukça hareketli bir siyasi gündemle birlikte popüler kültür de oldukça hareketlidir.

1990’lardan sonra küreselleşen dünyada emperyalizm hüküm sürerken , ülkemizdeki maddi krizler, suiastler, skandallar sonucu müzik ve televizyon programları, kütür sanat olayları da basitleşecek, özellikle bu yıllarda yapılan “pop müzik” de kalitesizleşecektir.

“Adorno, yüksek kültüre karşı 19. y.y.ın sonunda ortaya çıkan popüler kültürün, Kapitalizmin bir ürünü olduğunu söyler. Artık kültür, endüstrinin emrindedir. Kültürel ürünler sanayinin ürettiği araçlar (radyo, sinema, tv gibi) eliyle üretilecek ve kitleler eliyle de hızla tüketilecektir.” 990’ lar pop müzikte göze çarpan en önemli değişim, yapılan parçalardaki söz ve müzik kalitesinin oldukça düştüğü yıllardır.” (<https://ferahnak.wordpress.com/2010/02/14/turkiye-de-populer-kultur-un-olusum-gelisim-ve-degisim-surecleri-icinde-muzik-/-pop-muzigin-seruveni>, Erişim Tarihi: 22.12.2020)

Oyuna işte bu popüler kültürün ürünü olan çabucak üretilip çabucak tüketilen pop şarkılar eşlik etmektedir. Pop kültürü, 90'lı yıllarda hızlı bir çıkış yaparak dönemin şarkıları hala günümüzde dinlenmekte ve popülerliğini korumaktadır. Ancak örgütlü bir biçimde hareket eden ve queer sanatçıların sayesinde de görünür hale gelen LGBT bireyleri bu popüler kültürün içinde örtülü de olsa yer bulmaya başlamıştır.

80 dönemine baktığımızda sadece erkek eşcinselliğini ve transseksüel kadınların var olduğunu bulgulamıştık. Ama 90'lar ile birlikte kadın cinselliği de ön plana çıkmış ve toplum lezbiyenlik kavramı ile tanışmaya başlamıştır. Bu yıllarda pop şarkılarına klipler çekilmeye başlanmış ve toplum bu klipleri büyük kitleler halinde takip etmektedir. İşte bu kliplerden bazılarında eşcinsel ilişkilerin ima edildiği temalı senaryolar görülmeye başlanmıştır. Örneğin 90 döneminin popüler ve başarılı sanatçısı Emel Müftüoğlu'nun "Korkuyorum" adlı şarkısının klibi bu kliplere verilen örneklerdendir. Şarkının sözlerinde queer bir anlam olmasa bile, klibi izlediğimiz zaman iki kadının sandal da birbirlerinin gözlerinin içine bakarak şarkıyı söyleyip yakın plan dudak kısımlarını görülmektedir. Kadın cinselliğinin yüzyıllardır bastırıldığı yok sayıldığı bir toplumda (her toplum gibi) iki kadının birbirine duyduğu aşkı yalın bir şekilde göstermek Queer bir yaklaşım ve başarıdır.

"İnsan olmak, birey olmak demektir ve hepimiz kültürel kalıpların kılavuzluğunda birey haline geliriz...Bu kültürel kalıplar, hayatımıza şekil, düzen, anlam ve yön kazandırır... (Ama) şayet insanlıkla bire bir yüzleşmek istiyorsak, bizi yanlış yönlendiren etiketleri, metafizik örnekleri, bomboş benzerlikleri bir kenara bırakıp, yalnızca çeşitli kültürlerin temek karakterlerini değil, aynı zamanda her kültürün barındırdığı bireylerin çeşitliliğini de derinden kavramak için, ayrıntılara inmeliyiz." (Geertz, 2007)

Dönemde sadece kliplerde örtük olarak değil televizyonlarda da Queer sanatçılar yer almaktadır. Bu sanatçılarımıza değinmeden önce heteronormatif düzenin kadınlara ve erkeklere biçtiği roller üzerinde durmak queer sanatçıları anlamamıza yardımcı olacaktır.

Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin keskin hatlarla ayrılması ve erkek ne kadar güçlü ise kadının o kadar korunmaya muhtaç bir varlık olduğunun altını çizer denilebilir. Bu roller kadını bir arzu nesnesi haline dönüştürürken erkek için ise ulaşılması zor kutsal olan anlamları taşımaktadır. Her iki cinse de aktarılmış roller vardır. Erkek gücü kadın ise ait olmayı temsil etmektedir. Kadının yapması gereken görevler ve erkeğin görevleri de bellidir. Temsil ettikleri kodlar başkadır der toplumsal

cinsiyet kuralları da bu güç ilişkileri üzerinden tanımlanmaktadır. Heteronormatif kavramı şimdiye kadar ele aldığımız birçok şeyi kapsar. Terimi, Queer teorisyeni Michael Warner 1991’de Rubin’in cinsiyet hiyerarşisi ve Rich’in zorunlu heteroseksüellik kavramları üzerine kaleme aldığı bir yazıda ele almıştır. Heteronormatiflik, şunlarla ilişkili bir dizi kültürel varsayıma gönderme yapar. *“Bedensel çekimin ve ilişkinin “normal” ya da “doğal” biçimi, bir kadın ile erkek arasında yaşanandır: Geleneksel rollerin ve normların normal ve doğal bir şekilde somutlaştığı. Cinselliğin penis ve vajina arasında (PIV seksi) yaşandığı ilişki”* (Barker ve Scheele, 2016)

Bu toplum içinde “geleneksel” olan heteronormatif kalıplarla yaşayan Queer sanatçıların çoğu da ya cinsel tercihlerini açık edememiş ya da zorunlu olarak cinsiyet değişimine itilmişlerdir. Marjinal tavırları, sahne kostümleri vb gibi çok açıdan heteroseksüel meslekdaşlarında ayrılırlar ve tüm bu toplumda bu farklılığı görse de hiçbir zaman gerçeklerini dile getirememiş olan sanatçılar vardır. “90’larda Lubunya Olmak” oyununda adı örtülü olarak adı geçen bu sanatçılar böyle bir ikili yaşam sürmektedirler. Oyunda bir eşcinsel barına giden Murat orada karşılaştığı Onur isimli karakterle konuşurken, çok tanınmış sanatçıları da bu klübe geldiklerini, uluorta birden fazla genç erkekle birlikte olduklarını öğrenir. Murat bu sanatçının yaptıklarına inanmamaktadır. Üstelik kendisi de bir eşcinsel olan Murat bu adı verilmeyen “sanatçının” renkli cinsel yaşantılarını dinlediğinde şaşırılmaktadır. Üstelik ona bu bilgileri veren yine bir eşcinsel olan ama bir kadınla evli olduğunu söyleyen Onur isimli karakter tarafından anlatılmaktadır.

90’lı yıllar Huysuz Virjin, Fatih Ürek, Kuşum Aydın , Zeki Müren ve Bülent Ersoy gibi bir çok queer sanatçının televizyon sayesinde geniş kitlelere ulaştığı yıllar olmuştur. İddialara göre bu sanatçılardan en ünlü olanı “sanat güneşi” ve “paşa” olarak hitap edilen Zeki Müren’dir. Zeki Müren sanata olan katkılarından dolayı 1991 yılında “Devlet Sanatçısı” olarak ödüllendirilmiştir. Kendisi ile 1988 yılında Nokta dergisi için yapılan bir röportajda sorulan *“Sanatçı ruhu ve eşcinsellik arasında nasıl bir bağlantı var?”* sorusuna şu cevabı vermiştir:

"Eşcinsel anlamında kullanılan "gay" sözcüğünün lügat anlamı "neşeli". Sanat anlamında dünyanın ünlülerini tetkik ettim. Yüzde 80'i, hatta daha fazlası gay. Demek ki iki ruhu da taşıyor. Ben buna hata demiyorum, ruh zenginliği diyorum.(...)Hem kadın ruhunu hem erkek ruhunu taşıyıp da bunu rezilliğe dönüştürmemek. Bir Taksim Parkı'nda yırtmaçlı etek giyip 45 numara ayakkabı ile kendini kadın zannederek dolaşmak vardır. Onu da küçük görmüyorum, belki transeksüeliteyi bilmiyorum... Bilmediğim için onları ayıplar gibi, onları nefretle anar gibi

Görüldüğü gibi eşcinsel bir sanatçı olduğu iddia edilen Müren'in sözlerinde de eşcinselliğin bir hata olarak olarak görüldüğü izlenimi bulunmaktadır. Ancak kendi ifadesinde belirtilen erkek ve kadın ruhunu taşıma ama bunu rezilliğe dönüştürmemek ifadesinde de dilin ve yargıların içine yerleşmiş bir eleştiri bulunmaktadır. Bu ifade kadın kılıfına girmiş bir erkek görüntüsünün rezillik olduğu bilincine dayanmaktadır. Kendisinin de bir sonraki ifadesi ile telafi etmeye gayret ettiği bu cümle toplumun değer yargılarının bireyin fark etmeden kendi gibi olanlara bile yönelttiğinin göstergesidir. Barda eşcinsel bir şarkıcının renkli cinsel hayatını aslında bir anlamda ayıplayan Murat için de benzeri bir bilinç söz konusudur. O Murat'ın bilinç altında yatan toplum tarafından sevilen bir sanatçının eşcinsel oluşunun yarattığı hayal kırıklığıdır. Zeki Müren ve Murat örneğinde olduğu gibi bu bireyler bile zaman zaman kendi cinsel tercihlerini seçmiş kişilere karşı, kendi içselleştirdikleri heteronormatif bakış açısı sonucu yabancılaşma yaşamaktadırlar.

Dönemde olumlu olarak karşımıza çıkan sosyal ve siyasal anlamda queer bireylerin yaşadığı hukusal sorunların kabulü ve bu sorunların çözülemeye başlamasıdır. Bunun en büyük örneği de 90'lı yıllarda Bülent Ersoy'un yaşadıklarıdır. 1981 yılında Londra'da cinsiyet geçiş ameliyatını gerçekleştiren Ersoy'un 12 Eylül darbesi ile alınan birlikte transseksüel ve travestilerin sahneye çıkmalarının yasak olması kararı nedeniyle 1983 senesinde Bülent Ersoy'un hukuken erkek olduğuna karar verilmiştir. Bu kara neticesinde Almanya'ya yerleşen Ersoy 1988'de Türkiye'ye dönmüş ve dönemin başbakanı Turgut Özal sayesinde pembe kimliğine kavuşmuştur. Yine bu yıllarda cinsiyet değiştirmeye izin veren kanun çıkarılmıştır. Bülent Ersoy'un yaşadıkları dönem içindeki bir çok queer bireyin haklarını almasında örnek teşkil etmiştir.

İşte 90'larda Lubunya Olmak oyununun arka planından bir önceki 10 yıla göre daha görünür olmuş Queer bireyler bulunmaktadır. Oyunun bu dönemin vurgulanması adına, o döneme ait popüler şarkılar eşliğinde yazılması ve sahnelenmesi bu nedenle rast gele bir seçim değildir. Oyundan yer alan dönemin klipleri ve sanatçıları queer bireylerin kabulünü sağladığı için tercih edilmiştir. Ancak Queer bireyler bir önceki 10 yıla göre daha görünür olsalar da hak arayışları ve toplum içine kabulleri aşamasında bir değişiklik olmamıştır.

4.4. Cadının Bohçası Oyununun Queer Teori ile İncelenmesi

Esmeray: Herkes Gibiyim Ben De!

Oyunun yazarı , oyuncusu ve yönetmeni olan Esmeray Kars'ta Kürt kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Daha önceden anlatıldığı üzere, diğer queer bireylerde olduğu gibi köyünden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Geçtiini akşamları Beyoğlu'nda, Süslü Saksı Sokak'ta midye satarak sağlamaya çalışmıştır. Yine fiğer queer bireylerde olduğu gibi cinsel tercihlerinden ötürü şiddete maruz kalmıştır. Esmeray şimdi hem feminizm mücadelesinin içinde yer almakta hem de "Cadının Bohçası", "Tecavüz", "Yalnız Kadın" oyunlarını sahnelemeye devam etmektedir. Bu oyunlarla Diyarbakır ve Adana da dahil birçok ilde turneye çıkmıştır. Bu oyunlar dışında Galata Fotoğrafhanesi Fotoğraf Akademisi'nden (GFFA) Sibel Günak Turen, Esmeray'ı, Dario Fo'nun evlilik, cinsellik ve aşk üzerine trajikomik bir öyküsü olan "Yalnız Kadın" oyunu sergilenmiştir. Kendi sözleriyle , Cadının Bohçası oyununu 12 Kasım 2007'deki bir bianet söyleşisinde şöyle anlatmıştır: "Benim topluma söylenecek sözüm var ve bu sadece transeksüellik üzerinden değil. Toplumda çok da görünür olmayan, erkeklerin iki yüzlülüğü konusunda benim diyeceklerim..."

Oyunun neden Başak Cafe'de olduğunu da şöyle açıklamıştır: "Daha önce çıktığım yerde yine çıkmakta ısrar ettim. O sokak benim için çok önemli. Orada midye satıyorum." (<https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/141082-cadinin-bohcasi-ozgur-radyo-da>, Erişim Tarihi: 26.11.2020)

"Kadınlık, erkeklik, transeksüel yaşam... Kars'tan İstanbul'a bir yolculuk hikâyesi... Kadınlar, erkekler, "lubunya"lar, politikler, apolitikler, anti-politikler... Sokaklar, barlar, cinselliğin arka sokakları...Bir travestinin ezberinizi bozmasına izin verecek kadar cesur musunuz?" (<https://www.dr.com.tr/Kitap/Cadinin-Bohcasi/ESMERAY/Sanat-Tasarim/Tiyatro-Turk-Oyunlari/urunno=0000000438392>, Erişim Tarihi: 26.11.2020)

Şekil 4.4: Cadının Bohçası Oyun Afîşi

Kaynak: <https://tiyatrolar.com.tr/tiyatro/cadinin-bohcası>

Esmeray'ın oyunu tek kişilik bir stand up gösterisidir. Hem transseksüel bir kadın olarak hem de tek kişilik bir gösteriyle sahneye çıkması bu oyunun tercih edilme sebeplerindendir. Oyun bir trans bireyin cinsel tercihi sonucu yaşadıklarını, cinsiyet dönüşümü için gerçekleşen ameliyat süreçlerini anlatan bir oyundur. Ebru Nihan Celkan'ın “ Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi” , Uğur Kanbay'ın “Eylül” oyunları da yine bu şekilde tek kişilik trans öyküleridir. Ebru Nihan Celkan'ın “ Kimsenin Ölmediği Bir Günün Ertesiydi” bir kadın oyuncu olan Sumru Yavrucuk, “Eylül” oyunu da Uğur Kanbay tarafından oynanmaktadır. Ancak tez çalışında bu oyunun tercih edilme sebebi oyunu oynayan yöneten kişinin bizzat kendi yaşantısını aktarması, cinsiyet değişimi sürecini bizzat yaşamış bir oyuncu tarafından sahnelenmesidir. Oyunda yaşanan her bir aşama ilk iki oyundaki gibi doğrudan olmasa da bir sözlü tarih çalışmasıdır.

Bu oyunun örnek verilen diğer oyunlardan bir farkı da oyunun kahramanının seks işçisi olarak çalışmamasıdır. Esmeray böylece başka bir meslek seçerek burada toplumca varsayılan bir ezberi daha bozmakta ve . bu farklı meslekle ile trans görünürlüğünü başka bir alana taşımaktadır. Genellikle sokaklarda midye satan satıcıların cinsiyeti erkektir. Oyunda toplumsal ölçülerde bir erkek mesleği olan midye satıcılığını bir kadın yapmaktadır. Midye satarken Esmerayın cinsiyet geçişi yapmış bir transseksüel kadın olduğunu alıcılar tarafından bilinmemektedir. Böylece aynı zamanda bir kadın olarak da dahi midye satarak toplumsal kalıpların dışına

çıkılmaktadır Bu sayede Esmeray bu anlamda toplumsal normları iki katmanlı olarak sarsmaktadır. Transseksüel bir kadın bireyin de bildiğimiz bir kadın olması translar için dayatılan tüm kalıpları yıkmıştır. Çünkü trans bireyler de tıpkı biyolojik cinsiyeti ile uyumlu bireyler gibi kadın veya erkektirler. Bunu seyirciye sert bir şekilde yüzlerine çarpan Esmeray, trans kadınların üstündeki algıyı kadınlık algısını da konuya dahil ederek yıkmaktadır.

Esmeray, tek kişilik gösterisini -çok kişilik- sloganı ile başlatmıştır. Transseksüel bir birey olduğu için süreç öncesi ve sonrasını seyirci ile paylaşmakta ve bu sebeple gösterisini çok kişilik diyerek tanımlamaktadır.

Esmeray oyunda bir midye satıcısı olarak karşımıza çıkarken, gerçek hayatta da bir aktrist olarak karşımıza çıkar. Ana akım medya transseksüel kadın bireyleri genellikle şiddet olayları ile gündeme getirir. Trans kadınlar ya ölürlere ya da zorunlu seks işçiliği yaparlar ve “kader kurbanı” olarak ölürlere. Bu ezber hali hepimizin kafasına yer etmiştir. Transseksüel bir kadının sahnede performans gerçekleştirmesi de alışık olmadığımız bir durumdur. Böylece Esmeray izleyicinin algısını hem gündelik gerçekliği hem de oyundaki karakter üzerinden değiştirmektedir. Çünkü şimdiye kadar bir çok kadın ya da erkek oyuncu trans kadınları oynamıştır. Fakat gerçek bir transseksüel bir bireyin sahnede performans sergilemesi günümüzde bile bile sık karşılaştığımız bir durum değildir. Seyirci, sahnedeki karakter ile bağdaşlık kuramaz ama seyircinin de bir çok önyargısı bu oyunla kırılmaktadır. Sahne de Esmeray performansı seyircinin kendini sorgulamasına neden olmaktadır. Çünkü ataerkil toplumlarda cinsiyet kadınlık ve erkeklik üzerine inşa edilmiştir. BU iki cinsiyetin sınırları ve hakları da toplumlarca net olarak çizilmiştir. Kadın nedir? Erkek nedir? Sorusunun cevabı bu ve bunun gibi oyunlarla farklılaşır. Seyirci biyolojik cinsiyetin kişinin gerçek cinsiyeti belirlemediğini algılamış olur.

Bu oyunun ülkenin bir çok şehribde oynanması genel kanı ve algıların yıkılmasında etkili olmuştur. Esmeray verdiği bir röportajda oyunun yurt dışı ve yurt içinde sergilenmesi sırasında gelen seyirciler ve tepkileri üzerine şunları söylemiştir:

“İlk başlarda daha çok üniversite öğrencileri vardı, sonra oyun başka şehirlere gidip farklı mekanlarda sahnelenince seyirci profili değişti. Şu an genel tiyatro izleyicisi profili var. Mesela İzmir’de Sığacık diye bir beldede oynamıştım. 1000 kişilik bir beldede. Oradaki köylüler geldiler oyunu izlediler. Belki de tiyatroyla hiç alakaları yok, hayatlarında belki de hiç tiyatroya gitmemişler. Çok doğaldı, inanılmaz güzeldi. Mesela körler projesinde oynuyorum, orada da başka bir izleyici profili var. Mesela geçenlerde Eczacıbaşı Holding yönetim kurulundan 7 kişi gelmiş, Yapı Kredi Genel Müdürlüğü personeli gelmiş. Oranın izleyicisi profili öyle. Topuklu ayakkabılı kadınlar, sosyete beyler falan. Bana diyorlar ki “Ay ellere bak, benim ellerimden güzel, ayol benden daha kadınsın, vs.” Çok basit şeyler. Orada karanlıkta

oynuyoruz.Görmüyor,sadece sesimi duyuyor.” Ay ben sesinizden daha farklı düşünmüştüm,bildiğimiz kadınsınız.” Ben bu oyunu üniversitelerde çok oynadım,yoğunlukla üniversite öğrencileri izleyicim diyebilirim.” (<http://tiyatronline.com/ezberinizi-bozan-bir-isim-esmeray-ve-cadi-nin-bohcasi-2897>, Erişim Tarihi: 27.11.2020)

Seyirci belirli düşünce kalıplarıyla ve ön yargılarla oyuna gelien seyirci bu oyunu izledikten sonra farklı düşünmeye başlıyor. Çünkü bu oyunda yine daha önce verilen oyunlardan farklı olarak Esmeray, yaşadığı hüzünlü bir aşk hikayesini, nasıl seks işçisi olduğunu anlattığı melodramatik bir hikaye anlatmıyor. Zaman zaman seyirciye sorduğu sorularla interaktif hale getirdiği yani 4. Duvarı yıktığı yanılsamacı bir anlatım yerine yaşadıklarını tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyor. Seyirci zor bir hukuk süreci ve tıbbi müdahelerin fizyolojik olarak etkilerini, yaşana bedensel açıları belgesel bir tiyatro olarak izlerken bu kişinin yani “bir transseksüel birey’in de kendisi gibi olacağını düşünmeye başlıyor. Muhakkak onu öteki bir kalıba sokma derdine düşen düşünce kalıplarını aşmaya çalışıyor.

Esmeray oyunda bir trans bireyin değişimini gündelik hayatında işiten seyirciye, konunun biyolojik ve hukuksal süreçleri hakkında ayrıntılı bir bilgi sunuyor. Cinsiyet geçiş süreci, trans erkeklerin ve kadınların beden ve beyin uyumlaması için geçirdikleri operasyonları, psikiyatri süreçlerini, hukuki süreçlerini her şeyden önce açılma evrelerini kapsamaktadır. Trans geçiş süreci her trans birey için farklı zorluklar getirmiştir.

Ancak tüm bu uygulamalar sosyo ekonomik imkanlar ve aile yapısıyla ilgili olarak gerçekleşmektedir. Ancak şu da bilinmelidir ki cinsiyet geçiş operasyonları riskli operasyonlar olduğu için ameliyat olmak zorunlu değildir. Maddi yetersizlikten ya da tercihen ameliyat olunmasa da sizin queer bireyler olarak cinsiyetinizi belirlemez.

Cinsiyet kimliği Kişinin kendisini kadın ya da erkek olarak tanımlamasına denir. Cinsiyet ve bedensel kimlik yapıları birbiriyle uyumlu bireyler dışında kalan herkese trans denilmektedir. Örnek olarak erkek bedeniyle doğmuş bir kişi kendini kadın hissediyorsa trans kimliğe sahiptir. Ya da tam tersi olarak kadın cinsiyeti ile doğmuş bir birey kendini erkek hissediyor olabilir. Bazen her iki cinsiyete ait olmayan interseks bireyler bulunmakta ve bu bireyler kendilerini kadın veya erkek olarak tanımlamayı reddetmektedir. Doğuştan her iki üreme organına da sahip olan bireyler, ilerde istedikleri bir cinsiyeti tercih edebilecekleri gibi her iki cinsiyeti de seçimlerinde barındırabilirler. Ayrıca kişinin erkek ya da kadın olması cinsel yönelimini de belirlemez. Cinsel yönelim kişinin kadın ya da erkek olmasının dışında cinsel

arzularının belli bir cinse çekimidir. Kişi erkek olabilir ve erkeklerden hoşlanabilir. Ayrıca bir birey erkek olup Crossdressing olarak hareket edebilir. Crossdressing kişinin karşı cinse ait kıyafetleri giymesi durumudur. Travesti ise tavır davranış ve kılık kıyafet ile karşı cinse ait olan kişilere denir. Her iki cins içinde geçerlidir. Transeksüel ise kendisini karşı cinse ait olarak gören kişidir. Biyolojik cinsiyeti kadın olan biri erkeğim diyebilir yine aynı şekilde biyolojik cinsiyeti erkek olan biri kadını diyebilir ve bu kişi cinsiyet düzeltme operasyonları geçirir.

Bir queer bireyin tercihini ifşa süreci yani “açılma” , kabullenme süreci yaşayabilir. Her tecrübe bireysel olduğu için bir trans erkek veya kadın için tercihini iletme zamanı farklı olabilir. Bu içinde yaşadığımız toplumsal yapılanmanın birçok alanı için zorlayıcı bir süreçtir. Aile, okul, iş gibi bir ok alandan dışlanma ve yok sayılma söz konusu. Aile’ye açılma süreci birçok queer birey tarafından olarak zor olarak tanımlanmaktadır ve bu süreçte maalesef sonu intihara giden tecrübeler yaşanmıştır. Çevresel faktörlerden dolayı bazı aileler çocuklarının tercihini kabul etmemekte yok saymakta ya da dışlamaktadırlar.

Kendini ifşa eden yani cinsel tercihini belirten transeksüel bireylerin cinsiyet geçiş süreçleri şu şekildedir:

1. Eğitim araştırma hastanesi psikolojik süreç (6 ay)
2. Süreç sonrası hormon terapisi
3. Cinsiyet geçiş operasyonu için mahkeme izni
4. Cinsiyet geçiş operasyonu
5. Kimlik değişimi

Eğitim araştırma hastanesi psikolojik süreç kişinin bir eğitim araştırma hastanesinde cinsiyet disforisi nedeniyle geçirdiği dönemdir. Bu dönemde kişi kendin trans fobisini yenmeye, çevresine adapte olmaya alıştırılır. Psikoterapi şarttır.

Hormon terapisi , psikolojik süreç tamamlandıktan yaklaşık 6 ay sonradır. Endokrin bölümüne sevkiniz verilir ve burada hormon kullanma süreciniz başlar. Hormon tedavisi kelimesi kullanılmaz çünkü trans bireyler hasta olmadığı için bu sürecin adı hormon terapisi. Hormon terapisi 6 ay sürdükten sonra farklar gözle görünür şekilde belli olmaktadır. Elbette ki bu süreçte genetik yapı oldukça önemlidir kişiden kişiye farklılıklar içermektedir.

Hukuki süreç eğitim araştırma hastanesinde 6 ay psikiyatri 6 ay hormon terapisi bir yılı tamamladıktan sonra cinsiyet geiş ameliyatı için hukuki süreç başlamaktadır. Cinsiyet geişı için dava açtıktan sonra mahkeme kişıyi terapi gördüğü hastaneye sevk eder. Oradan alınan sağıık kurul raporu ile kişinin transseksüel yapıda olduğuna dair bir rapor alınır ve mahkemeye sunulur. Bu şartlar gerçekleşdikten sonra mahkeme cinsiyet geişı için ameliyat iznini verir.

Cinsiyet geişinin nasıl olması gerektiğı Medeni Kanunun 40. Maddesinde şöyle düzenlenmiştir.

“MADDE 40. “Cinsiyetini değıştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değışikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, izin verilebilmesi için, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değışikliğinin ruh sağıığı açısından zorunluluğunu ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağıık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır. Verilen izne bağılı olarak amaç ve tıbbi yöntemlere uygun bir cinsiyet değıştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmi sağıık kurulu raporuyla doğrulanması halinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir.” (Söyle ve ark, 2017)

Cadının bohesi adlı oyunda Esmeray bu süreci ayrıntılı olarak anlatır. Seyirci yaşanan bu aşamaları oyun sayesinde öğrenmektedir.

5. SONUÇ

Genel ahlak normları tarafından dayatılan cinsellikten bağımsız olarak, bir özne sonsuz seçenekler arasından, doğduğu andaki cinsel kimliğine bağlı kalmaya zorunlu olmaksızın, bir cinsel tercihte bulunabilir. Bu bireyin özgürlüğüdür, ancak bu bireyler sosyal yaşantının hiçbir alanında kendilerini ifade edememektedirler. Queer bireyler ya kendilerini saklayarak toplumsal yaşamda yer almak ya da cinsel tercihlerini ifşa ederek toplumun dışına itilmek kısıncında kalmışlardır. Dünyada bir çok farklı kuram tarafından LGBT hakları sanvunulurken ülkemizde queer bireyler hala varolma mücadelesi vermektedirler. Elbette hayatın bir yansıması olarak sanat da gerçekte olanı göstermektedir. Hayata ışık tutmaktadır.

80’lerde Lubunya olmak oyunu dönemi yaşamış olan kişilerin söylemlerinden üretilmiştir. Küçük yaşlarından itibaren etraflarına uyumlanamayan bu bireyler çözümü büyüdükleri evlerinden koparak ,yaşadıkları köyleri, kasabaları, şehirleri geride bırakarak büyük şehirlere göç etmektedirler. Kendilerini ifade ettikleri noktada ise şiddet ve zulümle karşılaşmaktadırlar. 1980’li yıllar bu bireylerin yaşadıkları zulümler ve var olma mücadeleleri ile geçmiştir. Bu yıllarda queer bireyler sadece seks işçisi olarak çalışmaktadır. Yaşadıkları mücadele ise şehre tutunabilme ve var olma mücadelesidir.

90’lerde Lubunya olmak oyununun arka planında ise artık queer bireyler yavaş yavaş bir araya gelmişlerdir. Şiddet ve zulüm 80’lerde olduğu kadar olmasa da arka planda devam etmektedir. Ancak bu sefer bu zulme ve ötekileştirmeye karşı queer bireyler bir araya gelmişler örgülenmeye başlamışlardır.

2000’li yıllarda yaşanan “Cadının Bohçası” isimli oyunda ise artık bu bireylerin değişim süreçleri ortaya konulur. Artık bir queer birey ilk kez seks işçiliği dışında meslek erbabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Son 40 yıl içerisinde queer bireylerin yaşamları, toplum içerisinde kabul edilişleri çok yavaş adımlarla da olsa ilerleme göstermektedir.

Hayatın bir aynası olarak tiyatro oyunlarında da bu insanların yaşadığı dram tüm ayrıltılarıyla gözler önüne serilmiştir. İncelenen tüm oyunlarda bu kişilerin yaşantıları,

sözlü tarih çalışmaları olması nedeniyle de, dramatize edilemeyen olanca çıplaklığıyla ortaya konulmuştur. Bu bireyleri ötekileştiren tarihi süreç de karakterlerin anlatımlarından yola çıkarak bakıldığında, yaşanan olumsuzluklara eşlik etmiştir. Türk tiyatrosundaki birçok oyunun, bu çalışmada incelenen oyunlarda gördüğümüz queer bireylerin sorunları ortaya koyma, bu kişilerin yaşantıları anlama konusunda eksik kaldığını söyleyebiliriz. Bu çalışmanın dışında bırakılan birçok oyun queer bireyleri zaman zaman salt güldürü unsuru olarak ele almakta, tek boyutlu bir karakter olarak göstermekte ve genellikle olarak seks işçisi olarak betimlemektedir.

Bu bireyler genelde yazılan oyunlar çerçevesinden bakıldığında hala toplumun diğer fertleri gibi kabul görememekte ve hala gündelik hayatın içine karışmamaktadır. Bu yüzden alternatif adı verilen muhalif oyunlarda, bu kişilerin yaşantılarına tarafsız olarak yaklaşmaya çalışılan oyunlarda bile bu bireyler genellikle seks işçileridir. Kurban rolündedirler. Onların başka bir sosyal ortamda var oluş öyküleri gösterilmez. Bu kahramanlar öğretmen, avukat, hakim olarak resmedilmezler. Öyle olsalar bile cinsel kimlerinin ifşası, bu toplumsal statü sağlayan mesleklerinin sonu olacaktır. Konular trans ya da eşcinsel bireylerin seks işçisi olarak süren hayatlarının ölümle ya da acıyla bitmesi ile sona erer. Oyunlarda bu bireyler başta kendi aileleri ve sonra da toplumun çoğunluğu tarafından sosyal hayatın dışına itilmiştir.

Queer kahramanların, bu kahramanların yazgısını eleştiriye açmak isteyen yazarları bile, toplumca içselleşmiş ve kanıksanmış kanavalar tercih etmesi aslında bir anlamda onların da bu kahramanlara ait yaşamların sadece seks işçisi olarak yaşabilecekleri alt metninden/ bilincinden doğmaktadır. Yine yazarlara göre bu queer kahramanlar ya ölecektirler ya da ölümle yüzyüzedirler. Onların ölümle dolu hikayelerinin alt metninde içselleşmiş günahkâr bir hayatın sonu ölümle bitmeli, genel bir deyişle “su testisi su yolunda kırılmalıdır” bilinci yatmaktadır. Bu bakış açısını tekrarı aslında konuyla ilgili eleştirilerini ortaya koyan bu alternatif tiyatro metinlerinin içinde de içinde varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak ana akım ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun aşıkardığımız tiyatro oyunu karakterleri dışında, bize dayatılan görsel ve işitsel tüm sanat biçimlerini yıkan Queer teori bizi öteki olan ile tanıştırmış tüm önyargılarımızı eleştirmemiz için bize bir fırsat tanımıştır. Seçilen oyunlardaki bakış açısı ve sahnelemedeki yabancılaştırıcı etmenler sayesinde, içinde bulunduğumuz ezberi sistemin önyargılarını, cinsiyet rollerini yıkmış, yerine farklı var oluş biçimlerinin de olduğunu

hayatı sadece dayatılan heteroseksizmin üstüne kurulu olmadığını, Queer bireylerinin varlığını yaşadıkları zorlukları sert bir şekilde bize göstermiştir. Türk tiyatrosunda şimdiye dek işlenen karakterler hep toplum biçimine uygun sorunları toplum tarafından kabul edilebilir sisteme uygundur. Queer teori ile birlikte LGBT bireyleri tiyatroya farklı bir boyut kazandırmış her şeyden önce biz de buradayız demişlerdir. Medyada karşılaşılan trans terörü haberleri dışında bir zorunlu seks işçisi trans bir kadının yaşadığı zorlukları hayatta kalmak adına verdiği mücadele incelenen oyunlarda kendini göstermiştir. Elbette bugün bu çalışmada incelenen oyunların varlığı bile oldukça olumlu bir gelişmedir. Eşcinsel kadın ve erkeklerin cinselliklerini baskıladıklarını ve örgütlenerek nasıl bir araya geldikleri incelenen oyunlarla bize aktarılmıştır. Bu oyunlar sayesinde onların yaşadığı sözlü fiziksel tacizler, şiddet olayları, toplumdan ayarışmaları sonucunda yaşadıkları gettolar ve konuştukları dilin bile onlara ait oluşu bugün bahsedilen konular olmuştur. İncelenen oyunlar gibi oyunların sayılarının artması hem queer bireylerin yaşantılarına dair olası önyargıların ortadan kalkmasını sağlayacak hem de onları görünür kılmak konusunda sanat aracılığıyla destek olacaktır.

Gelecekte bu bireylerin oyunlarda yaşamın içerisinde dost, arkadaş, kardeş olarak kendilerini var edebilecekleri, ve farklı mesleklerde cinsel kimliklerin vurgulanmadığı, sonlarının ölümle değil mutlulukla bittiği oyunların yazıldığı günler bize bu bireylerin kendilerini özgürce ifade ettikleri bir dünyanın habercisi olacaktır.

6. KAYNAKLAR

- Baird, V. (2004). Cinsel Çeşitlilik, Çeviren: Hayrullah Doğan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Barker, M.J, Scheele J. (2018). Queer Resimli Bir Tarih, Çeviren: Utku Özmakas, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Butler, J. (2009). Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Butler, J. (2018). Cinsiyet Belası, Çeviri: Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çelik, H. (2017)(ed). Cinsiyet Geçiş Kılavuzu, Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, İstanbul.
- Geertz, C. (2007). Yerel Bilgi, Çeviren: Kudret Emiroğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gürsu, E. (2012). 80’lerde Lubunya Olmak, Siyah Pembe Üçgen Derneği, İzmir.
- Gürsu, E., Cingöz Y. (2013). 90’larda Lubunya Olmak, Siyah Pembe Üçgen Derneği, İzmir.
- Innes, C. (2010). Avant-Garde Tiyatro 1892-1992, Çeviren: Beliz Güçbilmez, A. V. Karaman, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Jagose, A. (2017). Queer Theory’e Bir Giriş, Çeviren: Ali Toprak, Metis Yayınları, İstanbul.
- Ördek, K. (2012). Türkiye’de Trans Bireylere Yönelik Nefret Suçları, Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Şeker, B. (2013). Başkaldıran Bedenler, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şener, S. (2003a). Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Şener, S. (2003b). Dram Sanatı, Dost Kitabevi, Ankara.
- Şener, S. (2010). Tiyatroda Yaşam-Oyun İlişkisi, Dost Kitabevi, Ankara.
- Yardımcı, S. Güçlü Ö. (2013). Queer Tahayyül, Sel Yayınları, İstanbul.

Akın , B. A. (2019). Bir Queer Okuma: Sosyal Dışlanma ve Açılma Bağlamında Eşcinselliğin Tiyatromuzda Temsili, Yedi: Sanat, Tasarım Ve Bilim Dergisi, Sayı 22

Kineşçi, E. (2018). Queer Kurama Katkıları Bağlamında Judith Butler Düşüncesi, ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar , January 2018, 11(1), 40-66
Issn 1309-1328

Kurnaz, I. (2020) Lgbtq Haklarının Korunmasında Anayasa Yargısı Ve Stratejik İnsan hakları Davaları: Türkiye Örneği, TBB dergisi, s10-45

Sokullu, S. (1995). Alternatif Tiyatro Serüveni, Agon, 7.sayı, ss. 6-20.

Şener, S. (1995). Günümüz Tiyatrosunda Alternatif Arayışlar, Agon, 7.sayı, ss. 28-31.

Aracı, E. (2012). Ferhan Şensoy'un Metinlerinde Geleneksel Halk Tiyatrosu'nun Çağdaştırılma Biçimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anasanat Dalı

Aracı, E. (2018). İstanbul'daki Alternatif Tiyatroların Psiko-Sosyal Açından Sözlü Tarih Yöntemi İle Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı

Aktaş, B. (2019). Bağımsız Grafik Romanda Queer Eylem, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı

Demiral, A. (2017). Biyoiktidar Bağlamında; Toplumsal Cinsiyet, Queer Teori Ve Sanata Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı

Hazar, C. (2012). Heteronormatif Kimliklerin Anlamlandırılma Süreçleri: Türkiye'de Kuir Bireyler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı

İnternet Kaynakları

<https://biletix.com/etkinlik/RT50T/ISTANBUL/tr>

<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-308-aralik-2014/2477/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm/6599>

<https://www.dr.com.tr/Kitap/Cadinin-Bohcasi/ESMERAY/Sanat-Tasarim/Tiyatro-/Turk-Oyunlari/urunno=0000000438392>

<https://ferahnak.wordpress.com/2010/02/14/turkiye'-de-populer-kultur'-un-olusum-gelisim-ve-degisim-surecleri-icinde-muzik-''-pop-muzigin-seruveni>

<https://kaosgldernegi.org/hakkimizda/neler-yapiyoruz>

<https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/141082-cadinin-bohcasi-ozgur-radyo-da>

<http://mekanarti.com/index.php/tr/allcategories-tr-tr/18-oyunlar/2013/27-80-lerde-lubunya-olmak-2013>

<http://mekanarti.com/index.php/tr/allcategories-tr-tr/19-oyunlar/2014/29-90-larda-lubunya-olmak-2014>

<https://onedio.com/haber/zeki-muren-in-escinsellikle-ilgili-cesur-ve-net-ifadeler-kullandigi-tek-roportaji-781402>

<https://outwritenewsmag.org/2016/11/queer-or-lgbt/>

<https://pixabay.com/vectors/lgbt-lesbian-gay-trans-rainbow-2741369/>

<https://tiyatrolar.com.tr/tiyatro/90-larda-lubunya-olmak>

<https://tiyatrolar.com.tr/tiyatro/cadinin-bohcasi>

http://tiyatronline.com/90-larda-lubunya-olmak_-mekan-arti-3379

<http://tiyatronline.com/ezberinizi-bozan-bir-isim-esmeray-ve-cadi-nin-bohcasi-2897>

<https://tr.boell.org/tr/2015/11/04/tuerkiyede-queer-hareketinin-dinamigi>

